God. 39., br. 1., 1.- 248. Zagreb, (2007)

UDK: 347.234(497.1)"1944/1946"
Izvorni znanstveni članak
Primljeno: 6. 10. 2006.
Prihvaćeno: 20. 3. 2007.

Normativni okvir podržavljenja imovine u Hrvatskoj/Jugoslaviji 1944.-1946.

TOMISLAV ANIĆ
Hrvatski institut za povijest, Zagreb, Republika Hrvatska

Sadržaj ovog rada odnosi se na mjere provedene u svrhu podržavljenja imovine u Hrvatskoj/Jugoslaviji nakon Drugoga svjetskog rata. Naglasak je stavljen na dva elementa, odnosu Komunističke partije Jugoslavije naspram vlasništvu prije rata, za vrijeme rata i neposredno nakon njegova završetka, te izgradnji osnove za proces mjera podržavljenja imovine.

Ključne riječi: konfiskacija, sekvestracija, nacionalizacija, Hrvatska 1944. - 1946.

O pojmu i povijesnoj primjeni nacionalizacije

Uzevši u obzir društveni cilj koji se želio postići nacionalizacijom mogu se detektirati tri vrste nacionalizacije: nacionalizacija koju su poduzele socijalističke zemlje, nacionalizacija koju su poduzimale kapitalističke zemlje i nacionalizacija koju su provodile azijske i afričke zemalje nakon oslobođenja od kolonijalizma.

Nacionalizacija sredstava za proizvodnju koju su činile socijalističke države poduzimana je u svrhu ukidanja klasnih odnosa, a poznata je pod krilaticom eksproprijacije eksproprijatora. Ova je nacionalizacija prvi put najradikalnije provedena u onom dijelu Rusije koji su kontrolirali boljševici 1917. godine, a nakon 1922. godine na cjelokupnom području SSSR. Nakon svršetka Drugoga svjetskog rata socijalistička je nacionalizacija provedena u istočnoeuropskim zemljama, Kini te svim onim zemljama koje su prihvatile program izgradnje socijalističkog društva.[1]

U raznim su zemljama zabilježeni i različiti oblici nacionalizacije, osobito prema načinu preuzimanja nacionalizirane imovine od strane države. Najzanimljiviji primjer svakako predstavlja Francuska u kojoj su uz naknadu u državno vlasništvo nakon Drugoga svjetskog rata prešli ugljenokopi, elektrane, osiguravajući zavodi, a od tri zrakoplovna poduzeća stvoreno je jedno s drža-

[1]Petar SIMONETTI, *Denacionalizacija,* Rijeka 2004, 57.-59.

vom kao većinskim vlasnikom. Sudbinu navedenih dijelio je i Louis Renault, samo kada je riječ o oduzimanju imovine, no ne i naknade za imovinu zbog, kako je odredio francuski sud, suradnje s okupatorom.[2] Mjere nacionalizacije također su poduzele Velika Britanija,[3] SR Njemačka, Austrija, Švedska i Norveška.

Nacionalizaciju stranih privrednih poduzeća i prirodnih bogatstava u pravilu je vodila vlada netom oslobođena stege kolonijalizma u drugoj polovici dvadesetog stoljeća. Vlade tih zemalja primjenu mjere nacionalizacije branile su tvrdnjom kako je "nacionalizacija stranih poduzeća jedno od sredstava pomoću kojih se vrši emancipacija od dominacije stranog kapitala i stvaraju uvjeti za izgradnju nacionale industrije i privrede uopće".[4]

U pravnom pogledu postoji velika sličnost između mjera podržavljenja: konfiskacije, eksproprijacije i nacionalizacije. Konfiskacija u pravnom smislu predstavlja najizrazitiju mjeru kaznenog karaktera koja je uvijek sporedna i kao takva nikada nije i ne može biti samostalna. Uzrok uvijek ima u nekoj drugoj odluci koja je uvijek kaznene prirode.[5] Konfiskacija je mjera oduzimanja dijela ili cjelokupne imovine bez naknade u korist države, a može biti djelomična ili potpuna.

Eksproprijacija predstavlja mjeru izvlaštenja pri kojoj se jedan pravni subjekt lišava određenih prava, u pravilu na način da mu se oduzima pravo vlasništva na određenoj nekretnini "zbog uvažavanja nekog drugog interesa koji se za državu smatra važnijim u odnosu na pravo koje je predmet izvlaštenja".[6] Bitna razlika u odnosu na konfiskaciju jest naknada za gubitak imovine, ona je conditio sine qua non eksproprijacije.

Nacionalizacijom privatnih privrednih poduzeća u Jugoslaviji došlo je do podržavljenja gotovo cjelokupne privrede. Sa sobom je povlačila čitav niz aspekata od kojih bi kao najvažniji za ovaj problem naveli političko-ideološki i gospodarski aspekt, premda ništa manje nisu značajni niti pravni i sociološki aspekti.

U poratnom društvu koje se kretalo prema izgradnji novoga društvenopolitičkog sustava politika je često svaki, a ponekad i najmanji segment svodila na političke uvjete kako bi došla do neke konkretne mjere, pa tako i slučaju nacionalizacije. Nacionalizacija je prema idejama tadašnjih privrednih teoretičara bila prijeko potrebna mjera u izgradnji socijalističkog društva kako bi se stvorila *općenarodna* imovina potrebna za razvoj planskoga gospodarstva. Uzme li se u obzir dalekosežnost posljedica koje je izazvala, bila je u ideološko-propagandnom smislu vijest za naslovnice poratnog tiska.[7]

---

[2] Hrvoje KAČER, *Nacionalizacija i denacionalizacija*, Split 1997., 106.

[3] Kevin JEFFERYS, *The Attlee Governments 1945 - 1951*, London & New York, 1996., 18.-19.

[4] "Nacionalizacija", *Pravna enciklopedija*, Beograd 1979., 728; H. KAČER, *n. dj.*, 109.

[5] "Nacionalizacija", *Pravna enciklopedija*, Beograd 1979., 727.

[6] H. KAČER, *n. dj.,* 38.

[7] Vidjeti "Zakon o nacionalizaciji privatnih privrednih poduzeća", *Vjesnik* (Zagreb), br. 497, 6. XII. 1946., 1. i "Zakon o nacionalizaciji privatnih privrednih poduzeća" *Slobodna Dalmacija* (Split), br. 580, 7. XII. 1946., 1.-2.

Nacionalizacija je mjera opravdavana i branjena gospodarskim razlozima najčešće tvrdnjom kako se njome stvara materijalna baza za izgradnju socijalističkog društva i štit od utjecaja stranog kapitala.

Pravni aspekt nacionalizacije podrazumijeva da su u nju uključena uvijek najmanje dva pravna subjekta, jedan je država koja preuzima nacionalizirana prava, a drugi pravni subjekti su oni na teret kojih se oduzimanje vrši.

Razvlaštenjem zbog nacionalizacije nastaju bitne društvene mijene, tako što u sociološkom smislu dolazi do prestrukturiranja na društvenoj ljestvici na kojoj dojučerašnji nositelji vlasničkih prava, kada je riječ o nacionalizaciji u socijalističkim državama, postaju deprivilegirani jer nemaju pravo na naknadu ili znatno češće imaju pravo na gotovo beznačajnu naknadu.[8]

KPJ i problematika vlasništva

Nakon svršetka Drugoga svjetskog rata Komunistička partija Jugoslavije mogla je prijeći iz predratnog, ponajprije teoretskog razdoblja, u novo praktično razdoblje. Izgradnja socijalističkoga društvenog uređenja nužno je zahtijevala uvođenje sistema narodne vlasti, federativnog državnog uređenja, rukovodeći položaj KPJ u svim društvenim organizacijama i tijelima vlasti te razvlašćivanje svih nositelja kapitala, često pod krinkom suradnje s okupatorom.[9] Kako bi potaknula brži razvoj gospodarstva u pomanjkanju materijalnih sredstava ratom opustošena zemlja koja je i prije toga za europske standarde bila jedna od najzaostalijih i najnerazvijenijih zemalja, poslužila se metodom preslikavanja sovjetskoga društveno-ekonomskog sistema kao obrasca po kojem će funkcionirati. Šest godina nakon svršetka rata, putujući Jugoslavijom američki general Collins uvjerio se u teško gospodarsko stanje, nazvavši ga *gospodarstvom volovske zaprege*. Opisujući dalje, navodi kako su sve prometnice bile gotovo prazne, a prolazeći Zagrebom izbrojio je šezdeset i jedno vozilo.[10] U prvim godinama poraća komunističke su vlasti kao jedini način stvaranja novog poretka vidjele u preuzimanju sovjetskog obrasca budući da je sovjetsko društvo bilo prvo u provođenju socijalističkih metoda. Ono je 1945. imalo dvadesetosmogodišnje iskustvo u primjeni marksističko-lenjinističkih ideja.

Izgradnja materijalnog i društvenog razvoja gospodarstva socijalističke Jugoslavije najvećim je dijelom inspirirana Komunističkim manifestom, osobito njegovim drugim dijelom u kojem se navodi: "Proletarijat će svoju političku vlast iskoristiti za to da postepeno oduzme buržoaziji sav kapital, da u rukama države, tj. proletarijata organiziranog kao vladajuća klasa, koncentrira sva sredstva za proizvodnju i da što je moguće brže razvije masu proizvodnih snaga."[11]

---

[8] H. KAČER, *n. dj.,* 38.

[9] Dušan BILANDŽIĆ, *Hrvatska moderna povijest*, Zagreb 1999., 204.-244.

[10] Tvrtko JAKOVINA, *Američki komunistički saveznik*, Zagreb 2003., 344.

[11] *Komunistički manifest*, Beograd 1945., 50.

Najveći problem u izgradnji novoga društvenog poretka predstavljalo je pravo vlasništva nad sredstvima za proizvodnju, odnosno svim onim segmentima koji su stvarali akumulaciju. Zasigurno jedan od najvažnijih elementa na tom putu bio je način prelaska industrijskih postrojenja, a samim time i čitave industrije, iz privatnog u društveno vlasništvo. Teorijsku postavku toga modela, osim u Manifestu, nalazimo detaljnije objašnjenu u Engelsovu djelu: "Novo društveno uređenje će prije svega oduzeti vođenje industrije i uopće svih grana proizvodnje pojedinim individuama, koji međusobno konkuriraju i umjesto toga će svim tim granama proizvodnje upravljati čitavo društvo, tj. za račun društva, prema društvenom planu i uz učešće svih članova društva. (…) Privatno vlasništvo će se također morati ukinuti, a zamijenit će ga zajedničko korištenje svih proizvodnih oruđa i raspodjela svih proizvoda prema zajedničkom dogovoru, ili tzv. zajednica dobara. Ukidanje privatnog vlasništva jest tako reći najkraći i najkarakterističniji rezime preuređenja čitavog društva, preuređenja koje nužno proizlazi iz razvitka industrije, i komunisti ga stoga s pravom ističu kao glavni zahtjev."[12]

Program Komunističke partije Jugoslavije, koji je usvojen 1920. godine na Drugom partijskom kongresu u Vukovaru i bio na snazi do 1948. godine, odredio je u pogledu vlasništva sljedeće stajalište: "Korenito poboljšanje položaja radničke klase postignuće se samo kada proletarijat zavlada proizvodnjom. Da bi se po osvojenju političke vlasti podigla proizvodnja, diktatura proletarijata treba da izvrši eksproprijaciju krupnih kapitalista i veleposednika, da sredstva za proizvodnju i saobraćaj pretvori u kolektivnu svojinu radničke države."[13]

Nakon ovako definiranog stajališta Program je dao i naputak za njegovu provedbu u kojem je stajalo da su prve mjere u tom smjeru preuzimanje svih državnih tijela koja se bave organizacijom gospodarstva, osobito nacionalizacija banaka, svih većih industrijskih grana i poduzeća kao i posjeda. "Što se tiče manjih preduzeća, proletarijat će ih socijalizirati malo pomalo, vodeći računa o njihovoj veličini i društvenoj korisnosti. Iz navedenog jasno proizlazi kako je stajalište Komunističke partije Jugoslavije kada se radilo o vlasništvu bilo nedvosmisleno".[14]

Tijekom rata ta su stajališta bila revidirana i u opreci s ranije teoretski određenim načinom regulacije imovinskopravnih odnosa. Najviše su na to utjecali razlozi vezani uz političku strategiju Narodnooslobodilačkog pokreta (dalje: NOP). Potreba šireg mobiliziranja stanovništva na njegovoj ratnoj platformi uvjetovala je da se propaganda oblikuje u umjerenim parolama, osobito zato što su politički protivnici u zemlji i izvan nje upućivali na revolucionarnu, komunističku prirodu NOP. O ovome najbolje govori Izjava o ciljevima i načelima Narodnooslobodilačke borbe koju su 26. svibnja 1943. objavi-

[12] Friedrich ENGELS, "Principi Komunizma", Karl MARX, Friedrich ENGELS, Vladimir I. LENJIN, *Izabrana djela u deset knjiga*, Zagreb 1963., 216.

[13] Marijan MATICKA, "Zakonski propisi o vlasničkim odnosima u Jugoslaviji (1944 – 1948)", *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*, vol. 25., 1992., 123.-124.

[14] Isto, 124.

li Inicijativni odbor Zemaljskoga antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Hrvatske (dalje: ZAVNOH) i Glavni štab Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Hrvatske (dalje: GŠ NOV i POH). Ova, tada najviša tijela nove vlasti na području Hrvatske, isticala su u toj izjavi da "lažna propaganda" svih protivnika Narodnooslobodilačke borbe (dalje: NOB) – ustaša, četnika, vodstva Hrvatske seljačke stranke (dalje: HSS), izbjegličke vlade u Londonu i dr., pogrešno predstavlja ciljeve NOP-a. U Izjavi se navodi da neki od njih govore kako je NOP inspiriran i vođen iz Londona i Washingtona, drugi pak kako ga vodi Moskva, također ga zovu "komunističkim", "židovskim", "velikosrpskim", "velikohrvatskim", "jugoslavenskim" itd. Stoga se u Izjavi naglašava: "Narodno-Oslobodilački Pokret ne uvodi nikakvih radikalnih promjena u pogledu društvenog (socijalnog) života, osim zamjene reakcionarnih općinskih uprava, načelnika i žandara, koji su se stavili u službu okupatora, s pravim, slobodnom narodnom voljom izabranim predstavništvima, koja imaju istinski demokratsko narodni karakter. Sve najvažnije mjere, kako u društvenom životu, tako i državnoj organizaciji rješavat će nakon rata predstavnici koje izabere narod."[15]

U pogledu socijalnih i demokratskih prava te prava vlasništva, vjerojatno zbog stvaranja što povoljnije slike o NOB-u, kako u zemlji tako i u inozemstvu, a ne samo zbog navodnih kleveta i dezinformacija o ciljevima NOB-a, u Izjavi stoji: "Narodno Oslobodilački Pokret bori se za socijalna i demokratska prava, te je prema tome daleko od svakog nasilja i nezakonitosti. *On priznaje nepovredivost privatnog vlasništva* (naglasio T. A) kao i najšire mogućnosti ispoljavanja inicijative u industriji i ostalim privrednim djelatnostima".[16]

Zanimljivo je kako na Drugom zasjedanju Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije (dalje AVNOJ) u studenome 1943. godine nije postavljeno pitanje, niti su dane direktive o ekonomskim promjenama i privatnom vlasništvu. Zasjedanje u Jajcu stvorilo je temeljne uvjete za daljnje radikalne promjene jer su na njemu načinjeni najvažniji koraci u pripremi preuzimanja vlasti nakon rata. Spomenimo samo neke od odluka bitnih za to: AVNOJ postaje vrhovno tijelo vlasti, osniva se Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije (NKOJ) kao revolucionarna vlada, dolazi do suspenzije monarhije, proklamira se federativno uređenje i oduzima legitimitet izbjegličkoj vladi. Ono što je najviše utjecalo na nezadiranje u vlasničke odnose bilo je nepostojanje legitimiteta na međunarodnoj razini. Savezničke su države još uvijek priznavale Kraljevinu Jugoslaviju i Kraljevsku vladu u Londonu kao nosioca političke vlasti u Jugoslaviji. Radikalne promjene društveno ekonomskih ili imovinsko pravnih odnosa mogle su početi tek nakon međunarodnog priznanja nove vlasti. Gotovo u isto vrijeme s Drugim zasjedanjem AVNOJ-a, od 28. studenog do 1. prosinca 1943., održana je Teheranska konferencija "velike troji-

[15] Hrvatski državni arhiv, Zagreb (dalje HDA), f. 206, Inicijativni odbor Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Hrvatske (dalje IO ZAVNOH), sign. Arhiva Instituta za historiju radničkog pokreta (dalje AIHRP) NV – 3/107.

[16] Isto.

ce" Roosevelta,[17] Churchilla[18] i Staljina[19]. Na konferenciji se između ostalog raspravljalo i o pomoći NOB-u u Jugoslaviji te je u vezi s tim donesen zaključak: "Odlučuje se da partizani u Jugoslaviji treba da budu pomognuti u najvećoj mjeri materijalom i operacijama komandosa."[20] Tim je činom NOVJ priznata kao saveznička vojska, no to nije značilo priznanje odluka AVNOJ-a. Na taj je način još uvijek postojala dvojnost jugoslavenske vlasti, s jedne strane revolucionarne koja je imala moć na terenu, te one legitimne koja je djelovala u izbjeglištvu. Snažan utjecaj britanske politike bio je od presudnog značaja za daljnji razvoj događaja. Svoju vojnu misiju kod Draže Mihailovića[21] Britanija je otkazala kako bi radila na pomirenju između kralja Petra i Josipa Broza - Tita. Tom taktikom pritiska na kralja Britanci su postigli da je on imenovao bana Banovine Hrvatske dr. Ivana Šubašića[22] za predsjednika jugoslavenske izbjegličke vlade. Posljedica toga bili su sporazumi Tita i Šubašića na Visu i u Beogradu. Na prvom, održanom 16. lipnja 1944. godine, Šubašićeva vlada odredila je kao glavni zadatak organiziranje pomoći Narodnooslobodilačkoj vojsci i usklađivanje svog rada s njezinim potrebama te je na taj način praktički preuzela ulogu predstavnika NKOJ-a u inozemstvu. Sporazumom u oslobođenom Beogradu 1. studenog 1944. kraljevska je vlada priznala gotovo sve odluke AVNOJ-a, a svakako najznačajnija odredba bila je da do odluke o sudbini monarhije kralj Petar Karađorđević prenese vlast na Kraljevsko namjesništvo. Sljedeću važnu etapu predstavljala je Jaltska konferencija na kojoj su Roosevelt, Staljin i Churchill, dotičući se prostora Jugoslavije preporučili da u AVNOJ uđu članovi posljednje jugoslavenske Skupštine koji se nisu kompromitirali suradnjom s neprijateljem, te bi AVNOJ postao Privremenom narodnom skupštinom, nove Jugoslavije, Demokratske Federativne Jugoslavije (dalje DFJ). Kralj je u ožujku 1945. godine imenovao tri kraljevska namjesnika, s

---

[17] Franklin Roosevelt (1882. .- 1945.) predsjednik SAD od 1933. - 1945. kreator politike New Deal, koja je nakon Velike depresije tridesetih godina prošlog stoljeća bila usmjerena na eliminaciju nezaposlenosti i oporavak američke ekonomije. Za vrijeme Drugoga svjetskog rata, prerasta u glavnog vođu, što će u predstojećim godinama omogućiti SAD primat u svjetskoj politici.

[18] Winston Churchill (1874.-1965.), premijer Velike Britanije dva je puta (1940. - 1945. i 1951. - 1955.). Dobitnik je Nobelove nagrade za književnost 1953.

[19] Josef Staljin, (1878. - 1953), od 1922. do smrti 1953. generalni sekretar Centralnog komiteta Komunističke partije Sovjetskog Saveza. Provoditelj planske politike i kolektivizacije utemeljene na ideji marksizma-lenjinizma.

[20] D. BILANDŽIĆ, *n. dj.*, 217.

[21] Dragoljub Mihailović (1893. - 1946), nakon kapitulacije jugoslavenske vojske 1941., tada pukovnik, organizira i zapovijeda četničkim odredima. Eksponent je jugoslavenske vlade u emigraciji koja ga unapređuje u čin generala. Nedugo zatim postaje ministar vojske, mornarice i zrakoplovstva u emigrantskoj vladi Slobodana Jovanovića. Bio je nosilac velikosrpskih ideja na kojima je zasnivao svoju borbu protiv NOP-a. Na suđenju pred Vojnim sudom u Beogradu osuđen je kao ratni zločinac na smrt i strijeljan.

[22] Ivan Šubašić (1892. – 1955.) nakon Prvoga svjetskog rata pristupa HSS. 1938. izabran je za poslanika, a godinu kasnije postaje banom Banovine Hrvatske. U vrijeme travanjskog rata odlazi u emigraciju. Od sredine 1944. predsjednik je jugoslavenske emigrantske Vlade. Nakon rata u Privremenoj vladi DFJ obnaša funkciju ministra vanjskih poslova i poslanika Privremene narodne skupštine. Iz političkog se života povlači u listopadu 1945.

čim se prije toga usuglasilo predstavništvo AVNOJ-a. Zatim je predsjedništvo AVNOJ-a raspustilo Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije, a Kraljevsko je namjesništvo imenovalo privremenu koalicijsku vladu na čelu s Josipom Brozom Titom[23] ujedno i ministrom obrane, te dr. Šubašićem kao ministrom vanjskih poslova. U pritom izdanoj Deklaraciji stoji: "Vlada će osigurati punu slobodu privatnoj inicijativi, bez koje se ne može zamisliti brza obnova zemlje. Vlada jamči demokratska prava, kao što su (…) osobna sloboda, sloboda vjeroispovijesti, sloboda govora, štampe i udruživanja(…)."[24] Jugoslavija je otad imala jednu legitimnu vladu, a strane su države u njoj akreditirale svoje veleposlanike, drugim riječima to je značilo priznanje vlade *de iure*.

Prve zakonske odredbe u vezi s vlasništvom tijekom rata

Na početku rata KPJ je posjedovala planove za stvaranje općenarodne imovine, što joj je trebalo poslužiti za izgradnju temelja političke moći. U tu je svrhu provedeno formiranje narodnooslobodilačkih odbora (dalje NOO), koji su se počeli osnivati na slobodnim teritorijima još tijekom 1941. godine. Oni su "…u političkom sistemu narodne demokratije prvenstveno imali polit-ekonomske funkcije kao transmisioni mehanizmi partijske vlasti".[25] U strukturi te vlasti dominantnu ulogu imala je Partija koja je donosila sve značajne političke odluke. Važno je naglasiti kako su privredne funkcije NOO-a bile određene prvim partijskim propisima o narodnoj vlasti – Fočanskim propisima iz veljače 1942. godine i Naredbom o izborima za NOO iz rujna iste godine koje je izdao Vrhovni štab NOV i POJ. U tim je propisima imovina Kraljevine Jugoslavije na oslobođenim područjima proglašena narodnom, a ona "narodnih neprijatelja" na osnovi presuda vojnih sudova konfiscirana i dana na upravljanje NOO-ima. Na mjestima gdje NOO-i nisu bili osnovani, imovinom su raspolagale vojne vlasti.

Fočanski propisi

U Foči, u istočnoj Bosni koja je bila prvi put u rukama partizana, početkom 1942. godine smjestio se Vrhovni štab. Ovdje su izdani Zadaci i ustrojstvo Narodnooslobodilačkih odbora, poznatiji kao Fočanski propisi. U tom su dokumentu NOO-i definirani kao borbena tijela koja služe narodnooslobodilačkoj borbi, i nikako ne smiju biti tijela političkih stranaka i organizaci-

[23] Josip Broz Tito (1892. – 1980.), član KPJ od 1920. Zatvaran zbog političkog djelovanja. Na čelu KPJ SKJ od 1937. do smrti. Za vrijeme rata vojni i politički vođa NOP u Jugoslaviji. Nakon rata obavlja najviše državne (premijer i predsjednik), političke (sekretar/predsjednik KPJ/SKJ) i vojne dužnosti (vrhovni komandant VŠ NOVJ/JA/JNA) u Jugoslaviji. Jedan je od utemeljitelja pokreta nesvrstanosti.

[24] D. BILANDŽIĆ, *n. dj.*, 217.

[25] Marija OBRADOVIĆ, *"Narodna demokratija" u Jugoslaviji 1945. - 1952,* Beograd 1995., 52.

ja.[26] Fočanski propisi, određujući zadatke NOO na oslobođenim područjima, navode kako su NOO-i privremena tijela vlasti koja je narod birao slobodno i neposredno.

Najvažnije gospodarske odrednice propisa navode kako NOO-i vode strogi nadzor i sprječavaju izvoz hrane, stoke, drva i ostalih proizvoda sa svog područja u neoslobođene krajeve i na taj način onemogućuju opskrbu okupatora. Fočanskim je propisima određeno da se sva privreda nalazi pod upravom NOO-a, odnosno sva proizvodnja i trgovina, ako nije riječ o radionicama za vojne potrebe. Takve radionice izravno su potpadale pod upravu vojske.

Najvažnija za ovu problematiku je zasigurno deveta točka, u kojoj stoji da "NOO-i mogu prema potrebi vršiti u korist narodnooslobodilačke borbe i rekviziciju od imućnih pojedinaca. Od imovine narodnih neprijatelja, koja se konfiscira na osnovu rješenja vojnih vlasti i sudova, NOO-i primaju na rukovanje sve ono što vojne vlasti ne zadrže za potrebe vojske i unose to u narodnooslobodilački fond".[27]

U rujnu je iste godine Vrhovni komandant NOP-a Josip Broz Tito izdao Naredbu o izborima narodnooslobodilačkih odbora u kojoj je sustav uprave nad gospodarstvom u nadolazećem razdoblju bio preciznije određen, a zajedno je s Fočanskim propisima činio temelj za izgradnju gospodarstva.

Naredba o izborima NOO iz rujna 1942.

Naredba o izborima za NOO-e u određenoj je mjeri odmaknula u određenju gospodarskih pitanja nasuprot Fočanskim propisima. Pomake u jasnijem profiliranju privrede moguće je detektirati iz zadataka postavljenih u točkama koje se odnose na narodno-oslobodilačke fondove, opskrbu narodno-oslobodilačke vojske, a posebno one koje se tiču zapljene imovine "narodnih neprijatelja" te vlasnički odnos prema javnim zgradama i imanjima.

Naredbom o Zadacima narodnooslobodilačkog odbora na oslobođenom teritoriju određeno je da u svakom NOO-u mora postojati Narodnooslobodilački fond koji je predstavljao poveznicu između pozadine i fronta, odnosno između naroda u pozadini i vojske. U narodnooslobodilačke fondove unosili su se:

"1. svi darovi koje narod daje u stvarima ili novcu za Narodnooslobodilačku vojsku, za nezbrinute porodice poginulih i mobilisanih boraca, za porodice izbjeglica i siromašne porodice;

2. sve stvari i novac koje NOF bude prikupio na druge načine."[28]

NOO-i kao tijela narodne vlasti vršili su zapljenu, konfiskaciju imovine svih "narodnih neprijatelja": ustaša, špijuna, izdajnika itd. kad o tome vojne vlasti ili sudovi donesu rješenje na osnovi prijedloga NOO-a ili po svojoj dužnosti.

---

[26] Slobodan NEŠOVIĆ, *Stvaranje nove Jugoslavije*, Beograd 1981., 34.

[27] Isto, 35.

[28] Leon GERŠKOVIĆ, *Dokumenti o razvoju narodne vlasti*, Zagreb 1983., 24.

Najveći materijalni izvor NOF-a predstavljalo je stavljanje pod vojnu upravu svih javnih državnih zgrada i imanja, željeznica, rudnika, putova, mostova, tvornica i većih poduzeća, radionica koje rade za vojsku, te bolnica i ljekarni.

Osnutkom Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije 30. studenog 1943. stvorena su prva viša privredno-upravna tijela, povjereništva NKOJ-a za narodnu privredu, financije, promet, ekonomsku obnovu, prehranu, građevine te za šume i rude.[29] Eksproprirana imovina u razdoblju od 1941. do 1944. predstavljala je prvi fond društvenog vlasništva, a bila je neznatna u usporedbi s vladajućim oblikom privatnog vlasništva.[30] Razlog tomu bio je u činjenici što su gospodarski najrazvijeniji dijelovi Jugoslavije (Slovenija i Hrvatska) zadnji došli pod vlast NOP-a. Stvaranje novoga privrednog poretka socijalističkog predznaka značilo je ukidanje svih privrednih odnosa temeljenih na kapitalističkim osnovama. Ukidanjem kapitalističkih vlasničkih odnosa i stvaranjem osnove za izgradnju socijalističkih društvenih odnosa izazvani su suprotni politički učinci. Postojale su dvije antagonističke skupine, na jednoj strani bili su domaći i inozemni nositelji kapitala, kojima je oduzimana ekonomska osnova vlasti, a na drugoj revolucionarne snage kojima je razvlašćivanje bogatih građanskih slojeva otvaralo perspektivu socijalističkog preobražaja.[31] Na taj je način nakon svršetka Drugoga svjetskog rata postojeća situacija bila ambivalentna. U političkom segmentu vlast je pripadala revolucionarnim snagama, a glavnina privrede domaćim i inozemnim vlasnicima. Kolidirajući položaj tih strana zahtijevao je od nove političke strukture promptno provođenje gospodarske mijene na način zacrtan tijekom rata, što je značilo usuglašavanje političkog i gospodarskog sektora zbog nesmetanog funkcioniranja države.

U tu su svrhu provedene eksproprijacijske mjere predstavljale način preustroja ekonomskog poretka, kojim se htjelo prevladati vlasničke, i kako je navođeno "izrabljivačke" i "klasne" odnose, u do tada vladajućem kapitalističkom društveno-ekonomskom sistemu. To je s ideološkog aspekta bila jedna od glavnih postavki preuzeta iz teorije marksizma-lenjinizma, kojoj je bila namjera djelovati na najšire slojeve u prihvaćanju nove vlasti. Nastojanje da se izgradi sistem društveno racionalnog upravljanja i egalitarno uređenoga gospodarstva tražio je izgradnju određenih pravnih osnova za stvaranjem društvenog vlasništva, jedne od glavnih faza u izgradnji novog poretka, dijametralno suprotnog od onog predratnog. Forme eksproprijacije u pravnom smislu možemo svesti na konfiskaciju, stavljanje imovine pod sekvestar i oduzimanje ratne dobiti.[32]

Odluka o prelasku u državno vlasništvo neprijateljske imovine, o državnoj upravi nad imovinom neprisutnih lica i o sekvestru nad imovinom koju su okupatorske vlasti prisilno otuđile.

---

[29] *Zapisnici Politbiroa Centralnog komiteta KPJ (11. jun 1945-7. jul 1948.)*, Beograd 1995., 53.

[30] Branko PETRANOVIĆ, *Političke i pravne prilike za vreme privremene Vlade DFJ*, Beograd 1964., 43.

[31] Isto, 44.

[32] Isto, 45

Pod kraj 1944. godine nakon uspješnih vojnih operacija saveznika u Europi i partizanskih u Jugoslaviji, pred KP postavilo se pitanje vlasništva, prije svega, njemačkog. Povlačenjem njemačkih okupacijskih snaga s područja Jugoslavije, imovina dotad pod njihovom kontrolom, ostala je bez nadzora. I prije rata znatan njemački kapital tijekom ratnih godina još je više uvećan.[33] U to se vrijeme na jugoslavenskom ratištu front premještao prema gospodarski najrazvijenijem dijelu, točnije, najprije prema Vojvodini. Zasigurno je to bio jedan od bitnih razloga za konfiskaciju imovine njemačkog Reicha i ostalih suradnika okupatora zbog čega je Predsjedništvo AVNOJ-a 21. studenog 1944. godine donijelo Odluku o prelasku u državno vlasništvo neprijateljske imovine, o državnoj upravi nad imovinom neprisutnih lica i o sekvestru nad imovinom koju su okupatorske vlasti prisilno otuđile, a stupila je na snagu 6. veljače 1945. godine, odnosno danom objavljivanja.

Prilikom donošenja Odluke u debati je sudjelovalo devet članova, među njima i J. Broz Tito, a prihvaćena je jednoglasno.[34]

Odlukom je u državno vlasništvo prešla sljedeća imovina:

- sva imovina njemačkog Reicha i njegovih državljana koja se nalazila na teritoriju Jugoslavije;

- sva imovina osoba njemačke narodnosti, osim imovine Nijemaca koji su se borili u redovima Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda u Jugoslaviji ili su podanici neutralnih država a nisu se držali neprijateljski za vrijeme okupacije;

- sva imovina ratnih zločinaca i njihovih pomagača, kao i imovina lica koja su presudom građanskih ili vojnih sudova bila osuđena na gubitak imovine u korist države, bez obzira na njihovo državljanstvo, tako da je i imovina jugoslavenskih državljana potpadala pod udar Odluke.[35]

Odlukom je utvrđen i način upravljanja imovinom:

- imovina odsutnih osoba koje su tijekom okupacije nasilno odveli neprijatelji ili su same izbjegle, prešla je pod Državnu upravu narodnih dobara (dalje DUND) i njome se upravljalo kao s povjerenim dobrom do konačnog rješenja o vlasništvu. Imovina koja je pod pritiskom okupacionih vlasti prešla u vlasništvo trećih lica prešla je pod sekvestar države.[36]

Imovinom su u smislu Odluke smatrana nepokretna dobra, pokretna dobra, zemljišni posjedi, kuće, namještaj, šume, rudarska prava, poduzeća sa svim društvima, udruženja svake vrste, fondovi, prava uživanja, razna platežna sredstva, potraživanja, sudjelovanja u poduzećima i radnjama, autorska prava, prava industrijskog vlasništva. Ovako široko određenje onoga što se smatra imovinom nije moglo mimoići niti jedan oblik vlasništva.

---

[33] Vladimir GEIGER, Ivan JURKOVIĆ, *Što se dogodilo s Folksdojčerima?*, Zagreb 1993., 85.-102.

[34] S. NEŠOVIĆ, *n. dj.,* 581.

[35] "Odluka o prijelazu u državno vlasništvo neprijateljske imovine, o državnoj upravi nad imovinom neprisutnih osoba i o sekvestru nad imovinom koju su okupatorske vlasti prisilno otuđile", *Službeni list DFJ*, br. 2, 6. II. 1945., 13.-14.

Sva imovina za koju je do donošenja ove odluke postojala presuda građanskih sudova, vojnih sudova ili je već prešla u državno vlasništvo, pod državnu upravu ili pod sekvestar u pojedinim federalnim jedinicama DFJ, stavljala se pod upravu i nadzor DUND kod Povjereništva za trgovinu i industriju. Sve ove odredbe odnosile su se na imovinu koju je povjereništvo za trgovinu i industriju označilo imovinom općega državnog značaja.

U onim slučajevima u kojima nije došlo do presude ili nije pokrenut postupak protiv vlasnika, privremeni prijelaz imovine pod upravu DUND-a predlagali su Državna ili Zemaljska komisija za utvrđivanje zločina okupatora ili njegovih pomagača (dalje ZKRZ). Navedene komisije pokretale su postupak na građanskim ili vojnim sudovima. Ne baš najbolje razumijevanje *Odluke* bilo je, sudeći prema njezinim mnogobrojnim tumačenjima učestala pojava, kod tijela ZAVNOH-a te će se ovdje navesti neka od relevantnijih s obzirom na problematiku istraživanja.

Prema Uputstvima ZKRZ od 22. veljače 1945. godine uz utvrđivanja ratnih zločina i iz njih proizašle štete, ZKRZ bila je dužna pronalaziti i ustanovljavati imovinu ratnih zločinaca i njihovih pomagača te stavljati prijedloge za privremeni prijelaz tako pronađene imovine pod upravu i nadzor DUND-a ili njenih federalnih tijela ZUND. Pozivajući se na samom početku na *Uredbu o vojnim sudovima* od 24. svibnja 1944. i *Odluku o zaštiti nacionalne časti Hrvata i Srba u Hrvatskoj* od 24. travnja 1945. definirano je koje se osobe smatraju ratnim zločincima i koje se radnje smatraju zločinom i prijestupom. Pod pojmom ratnog zločinca Uredbom o vojnim sudovima smatrani su oni građani "(…)Jugoslavije, okupatorskih ili drugih zemalja, koji su bili pokretači, organizatori, naredbodavci, pomagači i neposredni izvršitelji masovnih ubijanja, mučenja, prisilnog iseljavanja, te *svi pojedini posjednici imanja i poduzeća u Jugoslaviji* (kurziv T. A.) okupatorskim i drugim zemljama, koji su nečovječno eksploatirali radnu snagu na prisilni rad odvedenih ljudi".[37]

Zločinom i prijestupom prema Odluci o zaštiti nacionalne časti Hrvata i Srba u Hrvatskoj smatrali su se sljedeći postupci, a u vezi s privrednom problematikom:

"Svaka suradnja s okupatorom ili njegovim pomagačima, sudjelovanje u akcijama i propagandi u korist okupatora ili njegovih pomagača širenjem nacionalne, vjerske ili rasne netrpeljivosti i unošenjem defetizma u narodne redove, kako prije sloma Jugoslavije u cilju ubrzanja kapitulacije tako i poslije njega u svrhu slabljenja otporne snage naroda u narodno oslobodilačkoj borbi, svako održavanje prisnih i prijateljskih odnosa sa pripadnicima okupatorske vojske i vlasti, izravno ili neizravno razgrabljivanje imovine osoba progonjenih po okupatoru i njegovim pomagačima, služenje u činovničkom aparatu na mjestu naročito važnom za okupatora ili njegove pomagače, kao i istodobno vršenje više javnih ili privatnih službi naročitim pogodovanjem u bilo kom obliku, dobrovoljno privredno pomaganje okupatora i njegovih pomagača, svako djelovanje, koje je išlo za tim."[38]

[36] Isto.

[37] HDA, f. 207, ZAVNOH, sign. AIHRP NV – 43/4751

[38] Isto, 280.

Svakako bitno obilježje poratnoga pravosudnog aparata je najšire moguće shvaćanje odredaba koje su definirale pojmove: neprijatelj, zločin ili prijestup.

Prema Uputstvima Zemaljske komisije ZAVNOH za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača o stavljanju prijedloga za privremeni prijelaz neprijateljske imovine pod upravu i nadzor DUND-a od 22. veljače 1945, pod ingerenciju DUND-a na osnovi prijedloga ZKRZ-a dolazilo je u slučajevima kada je proces protiv ratnog zločinca ili pomagača pokrenut, ali još nije donesena presuda, a za ono djelo za koje prijeti kazna konfiskacije imovine.

U Odluci o prijelazu u državnu svojinu neprijateljske imovine od 6. veljače 1945. objašnjeno je zbog čega je podržavljena i sekvestrirana imovina dolazila pod upravu i nadzor DUND-a: "Cilj postavljanja sve podržavljene ili sekvestirane imovine pod udar i nadzor Državne uprave narodnih dobara jeste maksimalno iskorištavanje te imovine za plansku proizvodnju radi što bržeg i što uspješnijeg dobivanja pobjede u oslobodilačkom ratu i za stvaranje uvjeta za uspješnu ekonomsku obnovu i izgradnju Jugoslavije kao cjeline i svih njenih federalnih jedinica."[39] Državna uprava narodnih dobara preko svojih područnih tijela u federalnim jedinicama imala je zadatak utvrditi svu pokretnu i nepokretnu imovinu ratnih zločinaca i njihovih pomagača. Treba istaknuti kako je takva imovina prelazila u državno vlasništvo isključivo na temelju sudske odluke. Pitanje državnog vlasništva i njegovo reguliranje na osnovi Odluke utiralo je put načelu upravljanoga gospodarstva koje se ostvarilo općim državnim planom. Prijelazom imovine u vlasništvo države ili pod njezinu upravu, automatski je prestajalo pravo raspolaganja dotadašnjih vlasnika.

Zemaljska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača

Predsjedništvo ZAVNOH-a je na sjednici od 18. svibnja 1944. donijelo odluku o osnivanju Zemaljske komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača kako bi se utvrdilo tko je na području Hrvatske u vrijeme rata počinio zločin protiv interesa naroda. Ratni zločin, prema donesenoj Odluci o ustanovljenju ZKRZ od 18. svibnja 1944., počinili su oni koji su na bilo koji način prisiljavali ili pozivali narod "… da okupatoru ili njegovim pomagačima dade sredstva za njihove bojne pohode protiv Narodnooslobodilačke vojske ili saveznika, a naročito oni, koji su bez osobite opasnosti po sebe i svoje dobrovoljno neprijatelju stavili na raspoloženje ili preuredili svoja industrijska i druga postrojenja za ratne svrhe u korist okupatora i njihovih pomagača".[40] Djela citirana u četvrtom stavku članka 3. navedene odluke kažnjavana su smrću, osim u nekim slučajevima prisilnim radom i gubitkom građanskih prava, proglašavanjem neprijatelja naroda ili konfiskacijom imovine. Kako bi se utvrdila odgovornost za navedena djela ZKRZ je na području Hrvatske dobila ovlaštenje "… da poduzme sve radnje, kojima je cilj ustanov-

[39] S. NEŠOVIĆ, *n. dj*., 580.

[40] *ZAVNOH*, Zbornik dokumenata III., Zagreb 1975., 29.

ljenje i sačuvanje tragova i dokaza za počinjeno ili pokušano djelo, pa radi toga može ili sama ili po delegiranom kojem narodnom sudu provesti sve istražne radnje koje su za to potrebne".[41] Komisiji su u morala pomoći sva tijela državne vlasti, koja su bili dužna provoditi i izvršavati sve naloge koje bi pred njih postavila. Suđenje je provodila sama Zemaljska komisija ili je za to delegirala narodni okružni sud iz mjesta gdje je djelo počinjeno. U slučajevima kada je Zemaljska komisija glavnu raspravu provodila sama, raspravljala je u vijeću od pet članova, a jedan je njezin član obavljao dužnost državnog tužitelja. Odluke Zemaljske komisije bile su konačne i izvršne, a u onim procesima koje je vodio narodni okružni sud moglo se uložiti žalbu ZKRZ-u. Cjelokupni postupak vodio se prema Uputstvima o postupku sudova NOO. Prva uputa načela određuje kako postupak pred narodnim sudom mora biti "…kratak, brz, usmen i neposredan, jednostavan, jasan, bez ikakvog odugovlačenja, slobodan, od svakog formalizma i birokratizma".[42]

Sudstvo je po definiciji bilo u službi zaštite tekovina NOB-a i interesa NOP-a. Sudovi NOO-a sudili su po: a) zakonima i zakonskim naredbama AVNOJ-a i ZAVNOH-a, b) po narodno-pravnom shvaćanju i c) po dotadašnjim pravnim zakonima, koji su postali pravnim običajem, a nisu se protivili načelima NOB-a. Sudsku su vlast vršili: sudovi općinskih, kotarskih, okružnih, oblasnih i pokrajinskih NOO-a, te ZAVNOH-a. Prema pravilu, glavna se rasprava trebala održavati u mjestu gdje je djelo pokušano ili počinjeno. Izvršenje presude naređivao je predsjednik Zemaljske komisije. Predsjednika i članove Zemaljske komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača imenovalo je Predsjedništvo ZAVNOH-a.[43]

Pojam i praksa konfiskacije

Konfiskacija se kao mjera u ratnom razdoblju gotovo u pravilu odnosila na probleme vezane uz nabavljanje hrane. Uz dobrovoljna davanja i rekvizicije (prisilno oduzimanje namirnica s potvrdom ili bez nje od fizičkih ili pravnih osoba), do hrane se dolazilo i oduzimanjem od neprijatelja tj. konfiskacijom, što je najvidljivije iz okružnica Inicijativnog odbora ZAVNOH-a. Tijekom ratnih godina, kada nisu postojali pisani zakoni, nego se mnogo češće služilo kratkim naredbama koje su opisivale najosnovije zadatke i ustroj vlasti, već je tada vršena konfiskacija imovine onih koji su od vojnih sudova ili drugih tijela novih vlasti bili na nju osuđivani. Okružnice, naredbe i slični naputci u svrhu provođenja za vlast tako iznimno važne materije kao što je konfiskacija postali su nakon završetka rata od velikog značenja, tako da se moralo poraditi na uklanjanju manjkavosti u samom postupku. Ozakonjenje konfiskacije bilo je usmjereno na otklanjanje svih nejasnoća, pogrešaka i nepravilnosti koje su dotad uočene u samom postupku.

[41] Isto, 30.

[42] HDA, f. 207, ZAVNOH, sign. AIHRP NV – 8/569

[43] *ZAVNOH*, Zbornik dokumenata, III., 30.

Pojam konfiskacija označavao je zapljenu imovine narodnih neprijatelja na temelju presude ili rješenja sudova.[44] *Vjesnik* od 15. svibnja 1943. definira konfiskaciju kao "vojno sudski akt, ona je kazna koju imadu da podnesu svi narodni neprijatelji".[45] Odluku o konfiskaciji imovine mogli su donositi vojni sudovi i sudovi NOO-a. "Narodnim neprijateljima", čija imovina podliježe konfiskaciji prema *Uputama ZAVNOH i GŠ NOV i partizanskih odreda Hrvatske o postupku prilikom rekvizicije i konfiskacije* od 2. kolovoza 1943. godine smatrani su svi protivnici NOB-a (ustaše, četnici, bijela garda i dr.).[46] No, narodnim neprijateljima prema navedenim uputama nisu se smatrali "oni građani koji su bili zavedeni bilo od okupatora ili od ustaša, bilo od izdajničkih četničkih oficira, a koji se pridruže Narodno-oslobodilačkoj vojsci".[47] Vjerojatno zbog želje da se NOP doživi kao pokret blizak narodu i koji je uz njega, u Uputi od 2. kolovoza 1943. navedeno je kako se ne može "konfiscirati imovina takvoj porodici koja je pobjegla samo iz straha, a nitko od njenih članova nije narodni neprijatelj. Imovinu takve porodice Narodno-oslobodilački odbori uzimaju pod svoju upravu, te je daju na privremeno korištenje pogorjelcima, izbjeglicama i sirotinji, te Narodno-oslobodilačkoj vojsci, dok se ta porodica ne povrati na svoj posjed".[48] Najveći broj konfiskacija u prvoj etapi odnosio se na seljačka gazdinstva, što se može zaključiti iz onog dijela kolovoške Upute gdje stoji: "Ako je u jednoj seljačkoj porodici jedan ili više članova obilježen kao narodni neprijatelj, treba ostaviti toj porodici toliko imanja da može živjeti i koliko toliko zadržati životnu sposobnost svoga gospodarstva, a ne dovesti ga na prosjački štap, upropastivši čitav inventar. Ostatak se konfiscira u korist Narodno-oslobodilačkog fonda."[49]

Postupak konfiskacije imovine "narodnih neprijatelja" najčešće su započinjali NOO-i, (osobito ako se radilo o većoj imovini za koju NOV nije imao neposrednog interesa za pokrivanje svojih potreba), i to općinski i kotarski. Na temelju izvještaja NOO-a, vojni su sudovi izricali presude o zapljeni imovine. Odluku o konfiskaciji imovine 1943. godine mogli su donositi isključivo vojni sudovi.

U onim slučajevima kada vojne vlasti nisu provodile konfiskaciju imovine proces je prelazio u nadležnost okružnih NOO-a, koji su na osnovu presude vojne vlasti s potrebnim spisima određivale koji će NOO provesti i odrediti potrebne mjere za provođenje konfiskacije. U slučaju da okružni NOO nije bio izabran otpravak presude dostavljao se najvišem NOO-u.

Prilikom provođenja konfiskacije u slučaju potrebe tijela NOO-a mogla su zatražiti sudjelovanje partizanske straže ili najbliže vojne jedinice ili partizan-

---

[44] HDA, f. 207 – ZAVNOH, sign. AIHRP, NV – 5/212

[45] *Vjesnik Jedinstvene narodno-oslobodilačke fronte 1941 - 1945* (Izbor-tom I), Zagreb, 1970., 421.

[46] HDA, f. 207 – ZAVNOH, sign. AIHRP, NV – 5/212

[47] Isto.

[48] Isto.

[49] Isto.

skog odreda. U slučaju kada su konfiskaciju provodile vojne vlasti, pozivani su pripadnici predstavnika NOO-a, ako to nije bilo moguće dvije civilne osobe kao svjedoci, i jedni i drugi morali su biti supotpisnici zapisnika.

Konfiscirana imovina postajala je narodnim vlasništvom i ulazila je u Narodnooslobodilački fond, što je značilo da njome upravlja NOO, a vojne su vlasti iz Fonda imale pravo uzimati ono što je njima potrebno.

Prije donošenja Zakona o konfiskaciji imovine i izvršenju konfiskacije, dakle tijekom rata, razlikovale su se dvije vrste konfiskacije, djelomična i potpuna. *Djelomičnom konfiskacijom* smatrala se ona pod koju potpadaju svi oni kod kojih je jedan član obitelji svojim djelovanjem obilježen kao "narodni neprijatelj", a ostali nisu. U tom slučaju do zapljene imovine dolazilo je samo kod onog pojedinca koji je proglašen "narodnim neprijateljem", a imovina ostalih članova obitelji nije se dirala.

Potpunom konfiskacijom dolazilo je do zapljene cjelokupne imovine, a u tom slučaju svi članovi obitelji morali su biti proglašeni "narodnim neprijateljima". Konfiskacija se odnosila na sva imovinska prava. Vlast koja pokreće postupak po djelima za koja zakoni predviđaju kaznu konfiskacije bila je dužna pribaviti podatke o cjelokupnoj imovini osobe protiv koje pokreće postupak.[50]

Zakonske odredbe o privrednoj suradnji s neprijateljem

Revolucionarno je zakonodavstvo tri puta normiralo djelo privredne suradnje s neprijateljem. Prvo u Odluci o zaštiti nacionalne časti Hrvata i Srba u Hrvatskoj od 24. travnja 1945. čl. 2 točka 1 i 7, u Zakonu o biračkim spiskovima od 11. kolovoza 1945., čl. 4. točka 6 i u Zakonu o krivičnim djelima protiv naroda i države od 15. kolovoza 1945. članak 10. Svaki je od navedenih zakona bio u funkciji zaštite pravnog dobra određenog u samom naslovu. U interpretativnom smislu često se radila distinkcija između materijalne i psihološke strane krivičnog djela privredne suradnje s neprijateljem. Materijalnom stranom krivičnog djela privredne suradnje smatrano je stavljanje na raspolaganje privrednog poduzeća neprijatelju, kao i stručne spreme čime se jačala njegova ekonomska snaga i ratni potencijal za vrijeme rata. No, težina je bila u samoj činjenici što je djelo bilo izvršeno za vrijeme rata. Kod psihološke strane krivičnog djela privredne suradnje postojala je odredba o stupnju dobrovoljnosti. Upravo se dobrovoljnost tretirala kao preduvjet za krivnju, a ta se dobrovoljnost vrlo često gradirala pri izricanju presuda s obzirom na samo djelovanje optuženika ili pak njegove obitelji tijekom rata. Stranim državljanima presude su izricane na osnovi Zakona o krivičnim djelima protiv naroda i države od 15. kolovoza 1945., dok je domaćim državljanima u službi stranih poduzeća presuđivano još i prema Odluci o zaštiti nacionalne časti Hrvata i Srba u Hrvatskoj od 24. travnja 1945. i Zakonu o biračkim spiskovima od 11. kolovoza 1945.

[50] *Službeni list DFJ* br. 40, 12. VI. 1945., 345-348.

Odluka o zaštiti nacionalne časti Hrvata i Srba u Hrvatskoj gotovo je u pravilu korištena pri izricanju presuda domaćim državljanima koji su bili u službi stranih poduzeća. Prema Odluci kažnjavala se svaka suradnja s okupatorom ili njegovim pomagačima. "Kao oblici takvih suradnji smatraju se politička, propagandna, kulturna, umjetnička, privredna, administrativna i druga suradnja s okupatorom i domaćim izdajicama."[51] U Odluci se navodilo kako se zločinom i prestupom smatra dobrovoljno privredno pomaganje *okupatora i njegovih pomagača*, stavljanje vlastitog privrednog poduzeća u službu okupatora, važniji rad u privrednoj organizaciji odnosno poduzeću koje koristi okupatoru i vršenje dobava za račun okupatora.[52]

Članak 10. Zakona o krivičnim djelima protiv naroda i države krivim je smatrao sve osobe koje su za vrijeme rata privredno surađivale s neprijateljem ili okupatorom, koje su svoja industrijska, trgovačka, transportna ili druga poduzeća te svoju stručnu spremu stavile na raspolaganje neprijatelju za svrhe proizvodnje odnosno same su proizvodile predmete koji su jačali ekonomsku snagu i ratni potencijal neprijatelja. U istom je članku stajalo kako pod ovaj zakon potpadaju svi oni "čija suradnja s neprijateljem sadrži naročito teške oblike eksploatacije i pritiska na radnike uz pomoć okupatorskih vlasti…",[53] a takvi su kažnjavani "…lišenjem slobode s prisilnim radom do 10 godina i konfiskacijom imovine".[54]

Uz izvršioce, istim su se člankom kažnjavali i članovi upravnih tijela, pravne osobe, njihovi opunomoćenici i službenici koji su upravljali poslovanjem poduzeća ako nisu dokazali da je djelo učinjeno unatoč njihovu protivljenju ili bez njihova znanja.

Isto su se tako kažnjavale i osobe koje bile članovi nadzornih odbora te su kao takve sudjelovale u donošenju odluka iz koje je proizlazila privredna suradnja s neprijateljem.[55]

Zanimljivo viđenje ovoga zakona daje nam članak u *Slobodnoj Dalmaciji* u kojem se autor bavi problemom dobrovoljne privredne suradnje. Prema njemu, Zakon o krivičnim djelima protiv naroda i države zaštićuje najvažniju tekovinu ostvarenu u borbi, a to je država. Ravnajući se prema tome zaključuje: "U interesu obrane takve tekovine, u interesu obrane samog naroda, ovaj zakon kao nijedan drugi, i sam pokušaj kažnjava jednako kao izvršenje djela. Pa pošto se radi o zaštiti najdragocjenijeg pravnog dobra, naroda i države, razumljivo je, da će se ovim zakonom obuhvatiti najveći dio krivaca, odnosno da će se za biće krivičnog djela ekonomske saradnje tražiti najmanji stepen dobrovoljnosti".[56] Ulazeći u daljnju elaboraciju navodi: "Baš zato se u članu 10.

[51] "Odluka o zaštiti nacionalne časti Hrvata i Srba u Hrvatskoj", *Narodne novine NRH*, br. 2, 7. VIII. 1945., 4.

[52] Isto.

[53] "Zakon o potvrdi i izmjenama i dopunama zakona o krivičnim djelima protiv naroda i države", *Službeni list FNRJ*, br. 59, 23. VII. 1946., 685.

[54] Isto.

[55] Isto.

[56] "O dobrovoljnoj privrednoj suradnji s neprijateljem" *Slobodna Dalmacija* (Split), br. 576, 4. XII. 1945., 2.

ovog zakona dobrovoljnost ne ističe, ne naglašava i uopće ne spominje, već se samo podrazumijeva. A da ju je zakonodavac svjesno ispustio, dokaz je debata u Privremenoj narodnoj skupštini pri izglasavanju ovog zakona po pitanju da li da riječ dobrovoljnost uđe u tekst zakona ili ne. Tada je reakcija preko skupštinske grupice Milana Grola[57] tražila unašanje te riječi, a time i zaštitu jednog dijela ratnih zločinaca, zaštitu fašističkih ostataka".[58]

U odmjeravanju kazne nije bila nužna volja izvršioca odnosno da djelo započinje na vlastitu inicijativu okrivljenika. Volja je po zakonodavcu postojala već samim činom prihvaćanja i odobravanja poslovnog angažmana za vrijeme rata. "Dakle ne radi se o postojanju ili nepostojanju elemenata dobrovoljnosti, nego o većem ili manjem stepenu dobrovoljnosti".[59]

Sudstvo i politika podržavljenja

Ono što je karakteriziralo poratno pravosuđe svakako je bilo usuglašavanje pravnih akata s tekovinama narodnooslobodilačke borbe, a pravosudna tijela morala su biti u službi njihove zaštite. "Odnos prava i revolucionarnih i oslobodilačkih ciljeva utvrđen je konceptom revolucionarne zakonitosti koja zahtijeva da se poštuje slovo ali i duh zakona".[60]

Iznimno dobar opis djelovanja poratnog sudstva dao je predsjednik celjskoga okružnog suda, prema kojemu je sud "predstavljao borbeni organ, koji se mora boriti protiv klasnih neprijatelja".[61] Djelomična rekonstrukcija djelovanja poratnih pravosudnih tijela može se iščitati iz spisa zemaljskog savjetovanja narodnih sudaca Federalne Hrvatske održanog u prosincu 1945. godine. Ministar pravosuđa u Vladi Federalne Hrvatske Dušan Brkić,[62] osvrćući se na rad sudova i sudaca, naglasio je sljedeće: "Mi smo u ovom periodu mogli vidjeti, koji je od sudaca istinski narodni čovjek, koliko i kako čuva tekovine narodnooslobodilačke borbe. (...) I pored toga što je većina sudaca ušla u duh naših zakona, opažani su u toku rada baš u ovom periodu izvjesni znaci oportunizma i nedosljednog primjenjivanja naših zakona. Dešavali su se slučajevi, da su pravljene takve griješke i nepravilnosti radi kojih su sami suci odgovarali".[63]

---

[57] Milan Grol (1876. – 1952.), nakon smrti Ljube Davidovića postao je predsjednik Demokratske stranke. Obnašao je visoke funkcije u izbjegličkoj Vladi u Londonu. Nakon povratka u Jugoslaviju, obnašao je kratko funkciju potpredsjednika u prvoj Vladi J. Broza Tita.

[58] "O dobrovoljnoj privrednoj suradnji s neprijateljem", *Slobodna Dalmacija* (Split), 4. XII. 1945., 2.

[59] Isto.

[60] Nada KISIĆ KOLANOVIĆ, "Neki aspekti razvoja prava na oslobođenom teritoriju Hrvatske 1943. - 1945. godine. Uz 45-godišnjicu ZAVNOH-a", *Časopis za suvremenu povijest*, br. 3, Zagreb 1987., 24.

[61] Milko MIKOLA, *Sodni procesi na Celjskem 1944. - 1951.*, Celje 1995., 1.

[62] Dušan Brkić (1913. – 2000.), član KPJ od 1939., bio je član ZAVNOH-a i AVNOJ-a. Nakon rata postao je član Politbiroa CK KPH i član CK KPJ, ministar pravosuđa NRH. Isključen je iz KPH na osnovi rezolucije o razotkrivanju pristaša Informbiroa u redovima CK KPH.

[63] "Sa zemaljskog savjetovanja narodnih sudaca Federalne Hrvatske", *Vjesnik* (Zagreb), br. 201, 12. XII. 1945., 3.

U daljnjem izlaganju Brkić je istakao kako suci, da bi mogli ispuniti sve zadatke, nužno moraju surađivati s javnim tužiocima, kao i svim drugim tijelima vlasti. Odluku o osnivanju i nadležnosti javnog tužioca donio je AVNOJ 3. veljače 1945. godine, a u zadatak mu je dan "vrhovni nadzor nad tačnim ispunjavanjem zakona". Cilj novoosnovane institucije uobličio je javni tužilac NRH Jakov Blažević[64] na sljedeći način: "Na vojničkom polju pobijedili smo snage reakcije i kontrarevolucije, osvojili političku vlast, organizovali institucije državne vlasti i time stekli juridičku mogućnost, da uništimo u daljnjoj borbi neprijatelja. Naročito naglašavam juridičku mogućnost u momentu kad politički i vojnički poražen neprijatelj u svojim rukama drži u najvećem postotku ekonomske pozicije, koje predstavljaju danas njegovu glavnu snagu, a našu glavnu slabost."[65] Na gore spomenutom savjetovanju načelnik Ministarstva pravosuđa Starčević u svojem se ekspozeu dotakao problema pravosuđa i privrede te načina na koji je potrebno reagirati: "Naročitu pažnju treba posvetiti neriješenim predmetima konfiskacije. Kod rješavanja tih predmeta treba postupati najsavjesnije i najhitnije, jer se radi o imovini narodnih neprijatelja, koja mora biti sačuvana za državnu zajednicu."[66]

Osvrt na funkcioniranje poratnog sudstva dobro možemo vidjeti i iz izvješća s trećeg savjetovanja sudaca NR Hrvatske održanog u Zagrebu, 26. i 27. veljače 1947. godine, na kojem su istaknuti rezultati u dotadašnjem radu sudova i dani napuci za njihov rad u 1947. godini.

Pregled rada sudova u 1946. godini i diskusija u vezi s referatima pokazali su da je najveći nedostatak u sudstvu predstavljao nedovoljan broj obrazovanih sudačkih kadrova, a vidimo to iz opservacije o uspješnosti kadrova u sudstvu "Svi sudački kadrovi, stručni i *bez pravne spreme* (kurziv T. A.), te administrativni službenici, pokazali su u radu svijest i požrtvovnost, da svladaju ove zadatke".[67]

Osobita je pažnja posvećena velikom broju sudaca "stare škole i starih shvaćanja, koji su odano prišli narodu, koji pošteno i predano rade u interesu radnog naroda". No, nastavlja se dalje u izvještaju: "Osjeća se međutim, da većina takvih sudaca nije svladala ideološko – političku teoriju naše društveno – ekonomske stvarnosti." S tim u vezi simptomatična je i opservacija ministra pravosuđa Brkića: "Sudac koji nije pratio razvoj naše borbe, koji ne vidi suštinu današnjih odnosa, koji to općenito i posebno u svom kraju ne vidi, ne može biti dobar sudac i neminovno će doći u sukob s interesima našeg naroda." Na savjetovanju je odlučeno kako će suci preuzeti obvezu stručnog i ideološko-političkog "uzdizanja" kao najvažniji zadatak svog rada zbog učvršćenja "narodnog sudstva općenito i sudačkih kadrova posebno".[68]

---

[64] Jakov Blažević (1912. – 1996.) član KPJ postaje 1928. Jedan je od organizatora NOP-a u Hrvatskoj. Za vrijeme rata postaje članom ZAVNOH-a i AVNOJ-a. Nakon rata obnaša niz značajnih funkcija: javni tužitelj NRH, ministar u saveznoj vladi.

[65] Čedomir VIŠNJIĆ, *Partizansko ljetovanje*, Zagreb 2003., 124.

[66] "Sa zemaljskog savjetovanja narodnih sudaca Federalne Hrvatske" *Vjesnik* (Zagreb), br. 201, 12. XII. 1945., 4.

[67] "Osvrt na treće savjetovanje sudaca NR. Hrvatske", *Vjesnik* (Zagreb), br. 572, 6. III. 1947., 2.

[68] Isto.

Osvrćući se na mlade kadrove dotaknuto je i pitanje njihove ulogu u novom poretku: "U izgradnji i odgoju novih mladih pravnika naš Pravni fakultet treba da odigra važnu ulogu razvijajući našu novu naprednu pravnu nauku. Na Pravnom fakultetu treba da se odgajaju novi mlađi kadrovi pravnika na temeljima napredne nauke Marksa – Engelsa – Lenjina – Staljina", te kao takvi "(…) naoružani pravnom teorijom unesu u naše pravosuđe novi duh socijalističkog takmičenja, idejne principijelnosti i čvrstine, temeljitog znanja i visoke kulture". Pravni stručnjak dr. Zvonko Perišić zaključio je da su: "Ideološko – politička izgradnja, stručno uzdizanje i planski rad obveze su sudaca, koje su oni preuzeli na savjetovanju. Izvršenjem tih obveza naši narodni sudovi pokročit će naprijed u svome radu i na zaštiti interesa radnog naroda i primjeni naše zakonitosti. Tim obvezama naših stručnih kadrova u pravosuđu učvršćuje se još jače zajednica radnog naroda: radnika, seljaka i radne inteligencije."[69] Pravo je na taj način postalo instrument političke volje i promotor novog načina organizacije države i njezine ekonomije.[70]

Navedeni primjeri jasno pokazuju kako su se svi raspoloživi državni mehanizmi, ponajprije pravni, stavili u službu prestrukturiranja države iz njezina starog u novi socijalistički poredak.

Zakoni i državna tijela za provođenje podržavljenja imovine nakon rata u Jugoslaviji

Zakon o konfiskaciji imovine i izvršenju konfiskacije

Nakon završetka rata Komunistička partija počela je s preinakama zakonodavstva. Predsjedništvo AVNOJ-a stavilo je Prijedlog zakona o postupku konfiskacije i o izvršenju konfiskacije na dnevni red 8. lipnja 1945. godine zbog toga da se riješi čitav niz nejasnoća oko mjera vezanih uz konfiskaciju imovine "narodnih neprijatelja" bez obzira je li se o domaćim ili stranim državljanima. Moša Pijade[71] u funkciji potpredsjednika AVNOJ-a i predsjednika njegova Zakonodavnog odbora je u uvodnom dijelu naglasio kako je "ovom Zakonu cilj da se zakonskim propisima utvrdi nadležnost za vođenje postupka i izricanje kazne konfiskacije imovine i za sprovođenje konfiskacije da bi se na taj način obezbedila, s jedne strane, zakonitost, a s druge strane, jednoobraznost postupanja i priznalo pravo žalbe zainteresovanim licima".[72]

---

[69] Isto.

[70] N. KISIĆ KOLANOVIĆ, n. dj., 24.

[71] Moša Pijade (1890. – 1952.), član KPJ od 1920. Osuđen 1925. godine na dvanaest godina zatvora. U NOP-u član Vrhovnog štaba. Obnašao niz funkcija: potpredsjednika AVNOJ, predsjednika Narodne skupštine FNRJ, člana Politbiroa.

[72] *Zakonodavni rad Predsedništva AVNOJ-a*, Beograd bez godine izdanja, 324.

Postojala su dva prijedloga zakona o konfiskaciji. U svibnju 1945. godine predsjednik Privrednog savjeta Vlade DFJ Andrija Hebrang[73] iznio je *Predlog zakona o postupku konfiskacije i sekvestracije imovine ratnih zločinaca, narodnih neprijatelja i drugih osuđenika*. Hebrangov prijedlog bio je na dnevnom redu Zakonodavnog odbora Predsjedništva AVNOJ-a pet puta (7., 12., 13., 16., i 15. svibnja 1945. godine), na kojima se uvidjela potreba za znatnim promjenama zakona. Najveće primjedbe bile su u tome što je ovaj prijedlog sekvestraciju smatrao izdvojenom mjerom te na taj način ona nije bila sastavnim dijelom zakona, a de facto i de iure ona je bila samo dio postupka konfiskacije, njezin neobvezan prethodni dio. Moša Pijade to je okarakterizirao kao zakašnjelu mjeru, jer ona "neće imati praktično naročit značaj pošto je sva imovina koja je trebalo da bude konfiskovana već ustvari prešla pod upravu države".[74] Navedene primjedbe bile su glavni razlog promjene naslova. Zakon o postupku konfiskacije i sekvestracije imovine ratnih zločinaca, narodnih neprijatelja i drugih osuđenika promijenjen je u *Zakon o konfiskaciji i izvršenju konfiskacije*. Razlog promjene naziva zakona i nekih njegovih odredbi bio je i u tome što se on odnosio ne samo na konfiskaciju imovine ratnih zločinaca, nego i na izricanje kazne konfiskacije svima onima koji su prema osnovama drugih zakona kao kaznenu mjeru izricali mjeru konfiskacije.

Prijedlog Zakonodavnog odbora imao je pet bitnih obilježja;

1.) uvođenje jednoobraznosti u postupku konfiskacije,
2) zakonom se željelo da sva konfiscirana imovina prijeđe u vlasništvo države,
3.) utvrđivanje postupka konfiskacije izvršavale su i provodile upravne vlasti, redovni sudovi, vojni sudovi i sudovi za zaštitu nacionalne časti,
4.) zaštitu prava nevinih osoba iz porodice i osiguranje trećih lica koja su imala potraživanja prema konfisciranoj imovini,
5) konfisciranom su imovinom raspolagale zemaljske uprave narodnih dobara, a najvećim poduzećima Državna uprava narodnih dobara.

Za riječ se prvi javio Andrija Hebrang naglasivši pritom: "Drugovi, zakon o kome mi sada diskutiramo ima za cilj da regulira i osigura jedinstveni postupak u provođenju konfiskacije po svim zakonima na temelju kojih se te mjere poduzimaju. Ovaj zakon je hitan, a i preko potreban, jer njime treba da osiguramo jednakost u primjeni na cijelom državnom području kako bi se osigurala pravilnost u provođenju mera konfiskacije i sekvestracije."[75]

Iako zakon koji je predložio Privredni savjet nije prihvaćen, već je nakon rasprave u Zakonodavnom odboru prihvaćena druga opcija zbog spomenutih

[73] Andrija Hebrang (1899. – 1949.), član KPJ od sredine dvadesetih godina. Dvanaest godina u zatvoru predratne Jugoslavije. Za vrijeme rata obavlja visoke vojne, političke i partijske dužnosti NOP-a na području Hrvatske. Nakon rata obavlja najvažnije gospodarske dužnosti u FNRJ (ministar industrije, predsjednik Privrednog savjeta, predsjednik Planske komisije). Pod optužbama za inforbirovsku djelatnost zatvoren 1948. Novija istraživanja njegovu smrt u zatvoru pripisuju ubojstvu.

[74] *Zakonodavni rad Predsedništva AVNOJ-a*, Beograd bez godine izdanja, 324.

[75] Isto, 327.

razloga, Hebrang je rekao: "Ja se u svemu slažem sa novim prijedlogom pošto je on ustvari poboljšanje prvobitnog prijedloga jer su uzete u obzir primjedbe i prijedlozi drugova ministara i članova Zakonodavnog odbora i naših stručnjaka."[76] Konfiskacija je i prema ovom prijedlogu mogla biti potpuna i djelomična. Odluka o konfiskaciji imovine mogla je biti donesena isključivo u slučajevima predviđenim zakonom. "Za organe koji su ovlašteni izricati konfiskaciju odabrana je široka formulacija, tj. govori se o vlastima koje su za to određene zakonom."[77] Postojao je prijedlog po kojem su konfiskaciju imovine trebali izricati samo redoviti sudovi, no on je odbačen kao suviše ograničavajući jer je prema Hebrangovu mišljenju to značilo vezivanje ruku, osobito zato što su nekim zakonskim propisima primjerice pri kažnjavanju špekulacije i šverca konfiskaciju propisivala i neka druga tijela. Vlast koja je pokretala postupak morala je prikupiti podatke o konfisciranoj imovini. Konfiscirati se mogla samo imovina osobe osuđene na kaznu konfiskacije, bez obzira od čega se sastojala. Pod udar konfiskacije potpadale su sve stvari osuđene osobe. Zakon je vrlo precizno odredio kako se sve stvari osuđene osobe konfisciraju bez obzira nalaze li se one kod osobe nad kojom se provodi konfiskacija ili su odnesene u namjeri da se spriječi ili omete konfiskacija.

Postojala je i zakonom regulirana odredba po kojoj su od konfiskacije bile izuzete najnužnije životne potrepštine, kao što su: "1) predmeti kućanstva (odijelo, rublje, obuća, namještaj, sudovi i slično), koji su neophodni za život osuđenog i njegove uže porodice; 2) oruđa svake vrste koja su neophodna za osobni zanatlijski rad ili za vršenje osobne samostalne ili polusamostalne profesije, ako osuđeni nije od suda lišen prava da vrši svoju profesiju; 3) okućje, minimum zemljišnog posjeda i živog i mrtvog inventara, sa zgradama za stanovanje i privredu neophodnim za održanje radne snage; 4) hrana i ogrjev za osobnu upotrebu osuđenog i njegove uže porodice za četiri mjeseca; 5) novčana suma koja ne može prijeći prosječnu tromjesečnu nadnicu radnika dotičnog mjesta za svakog člana porodice".[78]

Kod konfiskacije privrednih poduzeća sud je na početku postupka konfiskacije odredio osobu koja je privremeno upravljala imovinom do konačne sudske odluke, odnosno predaje konfiscirane imovine nadležnoj upravi narodnih dobara. Odluku o pravu raspolaganja nad bankama, rudnicima, industrijskim poduzećima, velikim trgovačkim radnjama ili velikim posjedima od općega privrednog značenja donosila je Državna uprava narodnih dobara. Zakon o konfiskaciji imovine i o izvršenju konfiskacije iz lipnja 1945. propisivao je kako su kotarski narodni odbori (dalje KNO) dužni u roku od 90 dana nakon donošenja Zakona dostaviti kotarskom sudu "točan popis nepokretne imovine onih ratnih zločinaca i narodnih neprijatelja koji su u toku rata strijeljani, ubijeni, poginuli ili pobjegli, a kojima imovina ili uopće nije bila konfiscirana jer se nije do nje moglo doći ili je bila konfiscirana samo pokretna imovina ili

[76] Isto.

[77] M. MATICKA, *n. dj*., 134.

[78] "Zakon o konfiskaciji i izvršenju konfiskacije", *Službeni list DFJ*, br. 40, 12. VI. 1945., 345-348.

samo dio te imovine".[79] U svim navedenim slučajevima kotarski sud Zakonom je imao pravo bez obzira raspolaže li ili ne presudom po kojoj su takve osobe bile osuđene, smatrati presudu izvršnom u cjelini, što je značilo pravo donošenja odluke o konfiskaciji cjelokupne imovine i upis prava države na konfisciranu nepokretnu imovinu. Postupak provođenja konfiskacije bio je hitan.

Posebnim člankom Zakona propisan je i postupak konfiskacije imovine njemačkih državljana, osoba njemačke narodnosti te imovine Njemačkog Reicha kojima je imovina oduzeta na temelju Odluke AVNOJ od 21. studenog 1944. godine. Odluku o konfiskaciji donosile su kotarske komisije u koje su ulazila dva člana nadležne uprave narodnih dobara i jedan predstavnik Odjela unutrašnjih poslova kotarskog narodnog odbora. Komisija koja je vodila postupak dostavljala je dva primjerka te svoje odluke s popisom konfiscirane imovine i izvještajem o njezinom dotadašnjem raspolaganju i njezinom trenutnom stanju, nadležnoj okružnoj odnosno gradskoj upravi narodnih dobara. Protiv odluke koje bi donijele ove komisije postojala je mogućnost žalbe u roku od osam dana na takvu komisiju kod okružnog narodnog odbora kada je bila riječ o odluci kotarske komisije, a na komisiju kod pokrajinskog narodnog odbora odnosno kod predsjedništva zemaljskog zakonodavnog tijela, kada je bila riječ o odlukama gradskih komisija. Postupak ovih komisija sastojao se u tome da su svoju nepravomoćnu odluku dostavljali dotadašnjem vlasniku konfiscirane imovine ili njegovu zastupniku (ako ga je osuđenik imao) i nadležnom kotarskom sudu. Rješenje navedenih instanci bilo je odmah izvršno. Svaka od navedenih komisija trebala je nakon donošenja odluke, tj. njezinom pravomoćnošću, dostaviti podatke o imovini koju su konfiscirale nadležnom kotarskom sudu. Nakon toga je kotarski sud izvršavao prijenos imovine na državu i upis prava države na konfisciranu nepokretnu imovinu.[80] Postupak konfiskacije i sekvestracije u Hrvatskoj provodio se bez ustaljene prakse te su se zbog toga događale različite nepravilnosti.[81]

Sekvestar

Stavljanje imovine pod sekvestar značilo je u pravnom smislu privremenu i preventivnu mjeru oduzimanja imovine vlasniku od strane izvršnih tijela vlasti do sudske odluke. Sekvestrirala se ona imovina za koju nije bila donesena odluka o konfiskaciji zbog toga što postupak nije pokrenut ili je bio u tijeku, a zbog, kako je definirao zakon "postojanja opasnosti od otuđenja, opterećenja, oštećenja ili umanjenja vrijednosti imovine".[82] U najvećem broju slučajeva sekvestrirana je imovina bila u vlasništvu stranih poduzeća. Postupak sekvestracije najčešće je započinjao na prijedlog javnog tužitelja.

---

[79] Isto.

[80] Isto.

[81] N. KISIĆ KOLANOVIĆ, "Začeci društvenovlasničkih odnosa na oslobođenom području Hrvatske u toku narodno oslobodilačke borbe", *Časopis za suvremenu povijest*, br. 3, Zagreb 1986., 13.

[82] "Zakon o konfiskaciji i izvršenju konfiskacije", *Službeni list DFJ*, br. 40, 12. VI. 1945., 345-348.

Nakon toga tijela vlasti, ZUND, ZKRZ ili javni tužilac postavljali su privremenu upravu nad sekvestriranim poduzećima do odluke suda kojom se rješavalo pitanje vlasništva. U toj prvoj fazi nadležna uprava narodnih dobara upravljala je imovinom do konačne odluke suda o konfiskaciji. U slučaju oslobađajuće presude imovina se po zakonu vraćala vlasniku, no to je bila odredba koja je u svojoj konačnici značila samo odgodu prelaska određene imovine u državno vlasništvo. Osuđujuće presude bile su najčešće odluke sudova ako su se odnosile na konfiskaciju. U slučaju strane imovine sud je donosio odluku o sekvestraciji, koja je na taj način predstavljala samo privremenu odgodu prelaska imovine u vlasništvu stranaca u vlasništvo države.

Imovina odsutnih osoba koje su u tijeku okupacije nasilno odveli neprijatelji ili su same izbjegle, prešla je na temelju Odluke o prelazu u državnu svojinu neprijateljske imovine 21. studenog 1944. pod Državnu upravu narodnih dobara i njome se upravljalo kao s povjerenim dobrom do konačnog rješenja o vlasništvu. Imovina koja je pod pritiskom okupacijskih vlasti prešla u vlasništvo trećih lica također je potpala pod sekvestar države. S formalnopravnog stajališta za vrijeme do donošenja presude imovina je pripadala osobi čija je imovina dolazila pod sekvestar. Iz toga proizlazi kako ta osoba nije imala nikakve mogućnosti raspolaganja svojom imovinom, nego je samo čekala presudu kojom će ostati bez nje.

Važno je naglasiti da je cjelokupna akumulacija potpadala pod sekvestar, što je prema riječima ministra industrije Vlade DFJ Borisa Kidriča[83] značilo isto što i nacionalizaciju.[84] Mnogobrojna inozemna poduzeća nalazila su se pod sekvestrom zbog toga što odmah nakon njihova preuzimanja nisu postojale međunarodne okolnosti povoljne za njihovu nacionalizaciju. No, i to je izazvalo oštre prosvjede diplomatskih predstavništava u Jugoslaviji koja su pokušavala zaštititi prava vlasništva svojih državljana.[85] Jugoslavenske su vlasti, točnije Privredni savjet Vlade DFJ, za sva pitanja vezana uz problem inozemnog kapitala osnovale krajem 1945. godine posebnu koordinacijsku komisiju.

Ustav FNRJ 1946.

Izbori za Ustavotvornu skupštinu DFJ održani 11. studenog 1945. godine, na kojima je pobijedila lista Narodnog fronta Jugoslavije koju je predvodio Josip Broz Tito, legalizirali su potpuni utjecaj u vlasti KPJ. Potkraj studenog došlo je do saziva Ustavotvorne skupštine koja je na prvoj sjednici izglasovala Deklaraciju o proglašenju republike. Tim je činom Demokratska Federativna

[83] Boris KIDRIČ (1912. – 1953.), član KPJ 1928., zatvaran zbog političkog rada 1929. Od 1935. do 1939. živio kao emigrant u Beču, Pragu i Parizu gdje surađuje s J. B. Titom. Godine 1940. u Zagrebu je izabran za člana CKKPJ-u. Za vrijeme NOP-a djelovao u Sloveniji. Nakon rata postaje prvi predsjednik Narodne vlade Slovenije, a 1946. godine ministar za industriju u vladi FNRJ, zatim predsjednik Planske komisije i Privrednog savjeta FNRJ.

[84] Referat Borisa Kidriča na V. kongresu KPJ, *V kongres KPJ*, Beograd 1949., 608.

[85] Vidjeti, Tomislav ANIĆ: „Podržavljenje tvornice žigica Drava Osijek 1945.", *Scrinia Slavonica*, sv. 4., 2004., 347.-370.

Jugoslavija proglašena narodnom republikom i preimenovana u Federativnu Narodnu Republiku Jugoslaviju. Ubrzo, 15. siječnja 1946., godine započela je raspravu o nacrtu Ustava, dotad vođena u Ustavotvornim odborima Savezne skupštine i Skupštine naroda. Ustavotvorna skupština proglasila je Ustav Federativne Narodne Republike Jugoslavije 31. siječnja 1946. godine.

U ovom će se kontekstu pažnja posvetiti četvrtoj glavi Ustava u kojoj je određeno društveno ekonomsko uređenje države. Prema Ustavu, postojale su tri vrste vlasništva: državno, zadružno i privatno.[86] Općenarodnom imovinom Ustav je definirao sva rudna bogatstva u utrobi zemlje, mineralne i ljekovite vode, izvore prirodne snage, sredstva željezničkog i zračnog prometa, pošte, telegraf, telefon i radio, a u cilju "(…) zaštite životnih interesa naroda, podizanja narodnog blagostanja i pravilnog iskorišćavanja svih privrednih mogućnosti i snaga", odnosno "država daje pravac privrednom životu i razvitku putem opšteg privrednog plana oslanjajući se na državni i zadružni privredni sektor a ostvarujući opštu kontrolu nad privatnim sektorom".[87] Općenarodna imovina na taj je način postala glavni oslonac države u razvitku narodne privrede.

Iako je Ustav jamčio privatno vlasništvo i inicijativu u privredi, on je istovremeno dopuštao i mogućnost njegova ograničavanja ili eksproprijranja. Ustavom je pružena mogućnost nacionalizacije pojedine privrede grane ili poduzeća, što je pružilo pravni temelj za nacionalizaciju privrede. Privatna se imovina tako mogla ograničiti ili eksproprirati ako je to bilo od općeg interesa ili na osnovi zakona. Ustav je izričito zabranjivao postojanje privatnih monopolističkih organizacija: kartela, trustova te svih organizacija koje su mogle diktirati cijene, monopolizirati tržište i na taj način štetiti interesima narodne privrede.

Ustav je svojim društveno–ekonomskim odredbama trasirao put za prelazak preostale imovine, ponajprije velikih industrijskih poduzeća u vlasništvu stranaca u vlasništvo države. Ustav je tako bio osnova za donošenje Zakona o nacionalizaciji privatnih privrednih poduzeća koji je donesen 6. prosinca 1946. Najava njegova donošenja mogla se naslutiti izjavom potpredsjednika Vlade FNRJ Edvarda Kardelja[88] u govoru koji je održao na beogradskom radiju 13. veljače 1946. nagovještavajući nužnost nacionalizacije: "Iako u privrednom životu – osim u primeru narodnih neprijatelja – nisu preduzimane nikakve radikalne mere, ipak je jasno da se ni u oblasti privrede nikada nećemo vratiti na staro. Ako bismo se vratili na staro, ispalo bi tako da bi politička vlast bila u rukama demokratskih snaga a ekonomske pozicije u rukama reakcije. Prirodno je da se takvo stanje ne bi moglo dugo održati. U takvoj bi se situaci-

[86] *Zasedanje Ustavotvorne skupštine (29. novembra – 1. februara), Stenografske beleške*, Beograd, bez godine izdanja, 422.

[87] Isto, *423.*

[88] Edvard Kardelj (1910. – 1979.). Član KPJ od 1928. Nakon boravka u SSSR postaje 1937. član rukovodstva KPJ. Jedan je od organizatora NOP-a, od 1941. član je Vrhovnog štaba NOVJ-a. Jedan je od glavnih rukovoditelja izgradnje zakonodavstva i pratećeg društveno-eknomskog sustava socijalističke države. Nakon rata obnaša funkciju potpredsjednika Savezne vlade te ministra vanjskih poslova.

ji pitanje, ko će koga, pojavilo u najoštrijem obliku. Ili će savez demokratskih snaga sa proletarijatom na čelu – ako bi se oslanjao samo na političke pozicije – naići na frontalni otpor reakcije u oblasti privrede, koja bi ga pre ili posle i politički tako oslabila, da bi izgubio vlast – ili će se morati osloniti na sopstvene ekonomske pozicije, to jest na jak državni privredni sektor, odakle će moći da utiče na privredni razvitak".[89]

Zakon o nacionalizaciji privatnih privrednih poduzeća 1946.

Parlamentarna rasprava o Zakonu o nacionalizaciji privatnih privrednih poduzeća 1946.

Nakon proglašenja Ustava, Ustavotvorna skupština nastavila je s radom kao Narodna skupština FNRJ. Najznačajniji zakon na području vlasničkih odnosa koji je prihvatila svakako predstavlja Zakon o nacionalizaciji privatnih privrednih poduzeća,[90] a koji je pripreman više od tri mjeseca prije svega zbog složenosti postupka u koji je bio uključen velik broj ljudi. Koliko je taj dio posla bio dobro odrađen govori i činjenica, prema Kardeljevim riječima, kako "oni čija je poduzeća trebalo nacionalizirati nisu ništa saznali o tim pripremama", te zaključuje: "Kada su na dan nacionalizacije ujutro komisije za nacionalizaciju došle u preduzeća, njihovi vlasnici nisu imali vremena da odnesu ni pisaće mašine."[91] Provedba je bila strogo centralizirana, a vodio ju je Kardelj.

Vlada FNRJ dostavila je Narodnoj skupštini prijedlog zakona 4. prosinca 1946. godine tražeći od nje hitan postupak njegova usvajanja, što je i prihvatila. Već idućeg dana vođena je rasprava u zakonodavnim odborima i u skupštinskim vijećima nakon čega je Narodna skupština usvojila Zakon. Prijedlog Zakona o nacionalizaciji privatnih privrednih poduzeća pred Narodnom skupštinom 5. prosinca 1946. godine obrazložio je predsjednik Privrednog savjeta Vlade i ministar industrije Boris Kidrič.[92]

---

[89] Edvard KARDELJ, *Put nove Jugoslavije*, Zagreb 1949., 117.

[90] U Jugoslaviji su u razdoblju od 1946. do 1968. godine provedene tri nacionalizacije. Prva nacionalizacija provedena je na osnovi Zakona o nacionalizaciji privatnih privrednih poduzeća od 5. prosinca 1946. godine i Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o nacionalizaciji privatnih privrednih poduzeća od 29. travnja 1948. godine. Unatoč tomu što se ponegdje u literaturi i nekim dokumentima KPJ zakon iz 1948. godine, pogrešno, naziva drugom nacionalizacijom, jer je s pravnog aspekta 1948. godine došlo samo do izmjena i dopuna Zakona iz 1946. Drugom nacionalizacijom smatra se Zakon o nacionalizaciji najamnih zgrada i građevinskog zemljišta iz 1958. godine, a trećom nacionalizacijom 1968. godine došlo je do nacionalizacije građevinskog zemljišta u gradovima i naseljima gradskog karaktera. Vidjeti: H. KAČER, *n. dj.* U predmet ovog istraživanja ulazi isključivo prva nacionalizacija, a u ovom poglavlju iscrpnije će se istražiti okolnosti donošenja samog Zakona te način na koji su mediji popratili njegovo donošenje kao i reperkusije nastale po njemu.

[91] E. KARDELJ, *Borba za priznanje i nezavisnost nove Jugoslavije 1944. – 1957. Sećanja*, Ljubljana 1980., 79.

[92] Boris Kidrič (1912.-1953.). Pristupio partizanima 1941. i bio organizator Oslobodilne fronte u Sloveniji

Privredni je sektor općenarodne imovine, prema Kidričevu mišljenju dokazao svu svoju snagu, zbog njega je došlo "do naših najkrupnijih privrednih uspeha", kako bi se i dalje ustrajalo na tom putu "… svestranog učvršćivanja naše otadžbine, poboljšavanje životnih uslova naših narodnih masa, upotrebljavanja njihovog radnog elana u korist narodne zajednice, uspešno da produžimo, potrebno je da, kako u kvalitativnom tako i u kvantitativnom pogledu odlučujuće pojačamo sektor opštenarodne imovine".[93] Sektor općenarodne imovine bio je prijeko potreban i zbog daljnje izgradnje privrede s pomoću planskoga gospodarstva, što je prije svega značilo intenzivnu elektrifikaciju i industrijalizaciju.

Stvaranje novih organizacijskih formi koje su prevladale u odlučujućim granama privrede gotovo je u potpunosti odgovaralo preustroju privrede koja je bila temeljena na dotad neiskušanim ekonomskim metodama. Najznačajnija novina u administrativno – operativnom segmentu poslovanja poduzeća bilo je stvaranje mreže uprava narodnih dobara. Na taj je način država krenula u čišćenje ostataka privatnog vlasništva nad sredstvima za proizvodnju, odnosno u obračun s ostacima kapitalističkoga društvenog uređenja. Tako ustrojeno gospodarstvo tražilo je, prema Kidričevim riječima: "Dalji razvitak organizacionih formi i metoda", te je također "tražilo kvalitativno ojačanje državnog sektora, a i kvalitativne promene u pojedinim granama privrede i pojedinim krupnijim preduzećima."[94] Vlasništvo nad sredstvima za proizvodnju mora biti u rukama nacionalne države, a ne u rukama stranog kapitala, što je objasnio sljedećim riječima: "Nezavisnost koju su naši narodi izvojevali u krvavom narodno-oslobodilačkom ratu i učvrstili u toku obnove i izgradnje zemlje posle oslobođenja, neminovno traži da nacionalno bogatstvo i odlučujuće pozicije naše privrede budu u rukama nacionalne države a ne stranog kapitala, kako bi naša država mogla potpuno suvereno da određuje u kakvom obimu hoće ekonomski da sarađuje sa inostranstvom."[95]

Za izlaganje u Saveznom vijeću Narodne skupštine također se prvi javio Kidrič, u kojem je isticao važnost donošenja Zakona za privredni razvitak zemlje i novog položaja radničkih masa: "Ovim Zakonom naše radne mase postaju još punije gospodari svoje sudbine. One to postaju u dva smisla. Postaju to u socijalnom smislu, jer naša država, tj. država novog tipa, - narodna država, postaje vlasnik onih osnovnih sredstava proizvodnje koja su nekada služila nečuvenoj eksploataciji našeg radnog naroda. One to postaju i u nacionalnom smislu, pošto sredstva proizvodnje prelaze u ruke nacionalne države, zajednice slobodnih i ravnopravnih jugoslavenskih naroda, dok su nekada velikim delom bila u rukama stranog kapitala i služila za izvlačenje ogromnih profita iz zaostale stare Jugoslavije, za održavanje polukolonijalnog karaktera stare Jugoslavije."[96]

---

[93] *II Redovno zasedanje Narodne skupštine FNRJ 2. decembra – 21. decembra 1946. godine, Stenografske beleške* (dalje: *II. redovno* zasedanje), Beograd 1947., 439.

[94] Isto, 440.

[95] Isto.

[96] Isto, 97.-98.

U daljnjem obrazloženju Kidrič je naveo razloge zbog kojih se nacionalizacija privatnih privrednih poduzeća provodi gotovo dvije godine nakon rata. "Da smo dakle, odmah posle Oslobođenja proveli nacionalizaciju, mi bismo, s obzirom na činjenicu da se državni privredni sektor još nije bio dovoljno učvrstio ni na samom delu ni u svesti najširih masa, ugrozili našu uspešnu privrednu delatnost. U specifičnim uslovima našeg razvitka trebalo je pre svega sa političke strane učvrstiti novu vlast koja je kao takva već sama po sebi tražila i obezbeđivala i nov društveni i privredni razvitak."[97] Zatim je naveo da se ubrzo pokazalo da su stare naslijeđene metode privređivanja u suprotnosti: "sa istinskim, opštenarodnim karakterom državnog sektora naše privrede, da one odgovaraju više nekoj vrsti državnog kapitalizma nego društvenom karakteru našeg državnog i zadružnog sektora". Stoga je, prema Kidriču, bilo nužno usuglasiti "(…)organizacione forme i metode naše privrede sa njenim karakterom, njenim novim promijenjenim, opštenarodnim i društvenim karakterom. Danas je taj proces već došao tako daleko da i nove organizacione forme, sa svoje strane, traže ne samo kvalitativno nego pre svega i kvantitativno pojačanje državnog privrednog sektora".[98]

Hvaleći državni sektor privrede u odnosu na prethodni kapitalistički sustav privrede Kidrič je naveo: "On je svakim danom sve više dokazivao da predstavlja i u ekonomskom pogledu onaj način privređivanja koji može da postigne ne samo ono što je mogao stari način, nego i mnogo više, koji može silnim poletom da rešava i sve one protivrečnosti i sve one poteškoće iz čijih ćorsokaka stari kapitalistički sistem nikada nije bio sposoban da nađe pravi i puni izlaz."[99]

Tijekom 1946. godine pripremao se nacrt Zakona o petogodišnjem planu razvitka narodne privrede FNRJ od 1947. do 1951. Upravo zbog te činjenice Zakon o nacionalizaciji privatnih privrednih poduzeća bio je iznimno važan jer, kazao je Kidrič "(…) naša sadašnjica i naša najbliža prošlost dokazuju punu životnu snagu državnog sektora naše privrede kao glavnog oslonca našeg privrednog razvitka s jedne strane, a naši planovi, s druge strane, traže da taj sektor odlučujuće učvrstimo ne samo kvalitativno nego i kvantitativno, kako bismo mogli pod jedinstvenim rukovodstvom mobilisati pojedine grane naše privrede za sprovođenje naših planova".[100]

Zakon je, prema Kidričevu mišljenju, trebalo donijeti zbog toga što: "I nove organizacione forme naše privrede i novi metodi predviđanja traže nacionalizaciju",[101] jer su bili u opreci s onim što se nazivalo općenarodnim i državnim karakterom privrede, a sam je proces započeo s mijenama već tijekom rata. U kakvim je okolnostima vršena gospodarska preinaka društva odnosno

[97] Isto, 99.

[98] Isto, 100.

[99] Isto, 99.

[100] Isto, 100.

[101] Isto.

prelazak na plansko privređivanje, vidi se iz sljedećeg Kidričeva stajališta: "… mi danas gospodarimo već na jedan u suštini planski način, iako smo prinuđeni da primjenjujemo još izvesne primitivnije metode, da često primjenjujemo račun od oka i samo orijentacione analize bez dovoljno razrađenih pokazatelja, iako još nismo sasvim do kraja razradili i zvanično primili jednogodišnje i perspektivne planove. Ali naše je gospodarstvo ipak plansko gospodarstvo i ono je već u protivrečnosti sa privatnom svojinom sredstava proizvodnje, za koja ovaj zakon predlaže nacionalizaciju."[102] Nacionalizacija je također, prema Kidričevim riječima predstavljala i barijeru nasuprot bilo kakvim vanjskim težnjama, a mogla se ostvariti jedino oslobođenjem naroda od eksploatacije i poboljšanjem životnog standarda radnika. Kako bi se to ostvarilo, država je morala primijeniti "nacionalizaciju poduzeća koja su nekad bila u rukama stranog kapitala", kako bi ona prešla "u ruke naše nacionalne države" jer upravo na taj način, navodi Kidrič "učvršćavamo i ekonomsku bazu svoga suvereniteta".[103] Te su riječi izazvale burno odobravanje u cijeloj dvorani. Osvrćući se na mogući angažman stranog kapitala, rekao je kako: "Nikada više naša zemlja neće biti objekat strane eksploatacije, nikada više naša zemalja neće dopustiti da je strani finansiski magnati jeftino iskorištavaju najprimitivnijim metodama eksploatacije i da istovremeno koče razvitak njenih po prirodi vanredno bogatih privrednih snaga."[104] U govoru nije zaboravljena ni naknada, ali je istovremeno rečeno da je "bogatstvo ove zemlje, bogatstvo koje je već izvučeno iz njenih nedara, stvorio radni narod te zemlje, a da taj radni narod kod toga bio strahovito eksploatisan ne samo od domaćih nego također mnogo puta, pre sveg, od stranih kapitalista."[105] Osvrćući se na rad stranih poduzeća u Jugoslaviji, rekao je: "Mogao bih navoditi brojke koje dokazuju da su neka strana preduzeća izvlačila u jednoj godini po četiri puta više profita nego što je iznosio čitav osnovni kapital. Mogao bih navoditi konkretne dokaze kako se namerno kočio razvitak produktivnih snaga naše zemlje iz monopolističkih razloga nekih stranih finansiskih magnata. Mogao bih navoditi primere kako su se plaćale ogromne sume da bi se dokazalo da u Jugoslaviji npr. nema nafte, iako je Jugoslavija naftom vrlo bogata."[106] Ta je izjava izazvala pljesak prisutnih poslanika. Završni dio govora bio je posvećen "radnim masama" zbog kojih je Zakon i donesen: "Drugovi narodni poslanici, nacionalizacija privatnih privrednih preduzeća koju predlaže ovaj Zakon otvoriće novi put u razvitku naše privrede. Naše radne mase će novim, još sjajnijim radnim elanom dokazati svoju svest, svoju punu i visoku svest da u našoj zemlji zbilja kuju sadašnjicu i svoju budućnost, da se kod nas radi o razvitku koji oslobađa čoveka od eksploatacije i da su takav razvitak i takva zemalja zbilja vredni najvećih napora pa i žrtava."[107] Završne su riječi bile upućene poslanicima na koje je apelirano da

[102] Isto, 101.

[103] Isto.

[104] Isto, 102.

[105] Isto.

[106] Isto.

[107] Isto, 103.

prihvate Zakon u ime radnih masa koje predstavljaju, što su oni prije samog izglasavanja odobrili burnim odobravanjem.

U diskusiji o prijedlogu Zakona u Saveznom vijeću sudjelovali su Dragoljub Jovanović (Okrug nišavski), Miloš Rašović (Okrug podgorički), Jovan Veselinov (Okrug Novi Sad II), Uglješa Danilović (Okrug Odžak – Modrič), Miha Marinko (Okrug Trbovlje) i Zvonko Brkić[108] (Okrug Grubišno Polje). Izlaganja narodnih poslanika nisu se bitno razlikovala od ministrovih, a uzimajući riječ, najviše su u svojim izlaganjima bili usredotočeni na veličanje državne privrede i državnog vlasništva nad sredstvima za proizvodnju. Gotovo su svi bili jednoglasni u tome kako će upravo navedene promjene u vlasničkim odnosima dati novi elan stanovništvu, na putu prema industrijalizaciji ili pojednostavljeno boljem životu najširih slojeva. Monotoniju rasprave razbio je Dragoljub Jovanović.[109] Iako je na početku izlaganja ustvrdio kako donošenje Zakona pozdravlja i kako će za njega glasovati (taj dio novine nisu zabilježile), Jovanovićeva je primjedba Saveznoj vladi bila u tome "…što je ovo tako važno pitanje iznela pred Narodnu skupštinu i pred javnost naprečac, što o tome nije bila obaveštena ni javnost, ni Narodna skupština, ni sam Zakonodavni odbor do jutros u 8 časova i što mi nemamo mogućnosti da ovo pitanje, koje odista predstavlja jedno opšte, osnovno pitanje našeg novog poretka, proučimo detaljno i sa svom pažnjom koju ono zaslužuje".[110] Navedeno izlaganje izazvalo je oštru reakciju poslanika Miloša Rašovića[111] i posebice Edvarda Kardelja.

Miloš Rašović oštro je osudio izlaganje Dragoljuba Jovanovića koji je prema njegovu mišljenju zastupajući ovakvo gledište: "… krvni neprijatelj naših naroda", a "zastupa interese onih koji su izgubili u našoj zemlji mogućnost iskorišćavanja naših naroda",[112] što je izazvalo buran pljesak.

Uzimajući riječ, potpredsjednik Savezne vlade Kardelj osvrnuo se odmah na primjedbu Dragoljuba Jovanovića kako se Zakon donosi na brzinu i da on predstavlja iznenađenje za narod.

"Drugovi narodni poslanici, poslanik Dragoljub Jovanović zamjera našoj vladi što je, kako ona kaže na prečac donijela projekt tog zakona pred Narodnu skupštinu, vladi koja joj nije dala dovoljno vremena za diskusiju o tom zako-

[108] Zvonko Brkić (1912. – 1977.) član KPJ od 1935., jedan od organizatora NOP-a u Slavoniji. Nakon rata ministar u Vladi NRH.

[109] Dragoljub Jovanović (1895. - 1977.), sveučilišni profesor i političar. Pripadao je lijevom krilu Zemljoradničke stranke. Za vrijeme diktature djelovao je u opoziciji. Bio je suradnik KPJ u sklopu Narodne fronte, ali ne i sudionik NOP-a. Nakon svršetka rata zajedno sa svojim pristalicama pristupio je JNOF-u ali je iz njega isključen pod optužbom neprijateljskog djelovanja te je osuđen na višegodišnji zatvor.

[110] *II Redovno zasedanje* 104.

[111] Miloš Rašović (1892. - 1989.), odvjetnik. Poslanik opozicije kao protivnik režima umirovljen je 1937. godine. Član KPJ postao je 1944. U ratu je bio predsjednik Crnogorske antifašističke skupštine narodnog oslobođenja i predsjednik NOF-a Crne gore i Boke. Nakon rata bio je predsjednik Skupštine Crne Gore i potpredsjednik Narodnog fronta Jugoslavije.

[112] "Zakon o nacionalizaciji privatnih privrednih poduzeća", *Slobodna Dalmacija* (Split), br. 580, 7. XII. 1946., 1. i 2.

nu. Ja bih htio da se u nekoliko osvrnem na njegove riječi. Htio bih da malo pobliže pogledamo šta u stvari znači to *na prečac*, to iznenađenje, što znači prijedlog Zakona o nacionalizaciji za ovu Skupštinu i za naš narod kada je vlada tražila hitnost za ovaj zakon i kada je vlada spremala taj zakon strogo unutar vlade, ona je htjela, kao što vi svi sami znate i možete pretpostaviti, ona je htjela da spriječi sve moguće špekulacije i druge štetne akcije, koje bi bile moguće da se Zakon dugo vremena nalazio pred Skupštinom, pa da su se vodile dugotrajne, u suštini nepotrebne diskusije oko stvari koje su svima jasne. Narodna skupština je predstavnik naroda i zaštitnik narodnih interesa. Kako bi ona štitila narodne interese da je, na primjer, nekoliko dana držala taj zakon u diskusiji u Skupštini, a i za to vrijeme – dok zakon ne bi bio primljen da se iz poduzeća iznosi narodna imovina, i da razni špekulanti kod kuće i u inostranstvu prave svakojake manevre i akcije. Ako smo htjeli da osiguramo da sprovođenje nacionalizacije bude zaista efikasno i da ne poremeti čitav razvoj naše privrede, i ako hoćemo da postignemo da sprovođenje nacionalizacije ne prouzrokuje nikakve štete za opće narodnu privredu, onda je bilo potrebno odlučit se upravo za takav hitan postupak (burno odobravanje). (…) Vlada je ne samo predložila ovaj zakon Narodnoj skupštini već je pripremila čitav organizacioni aparat, koji danas već čeka spreman (burno odobravanje), da preuzme te fabrike i da spriječi svaki pokušaj da se ošteti imovina koja ovim zakonom prelazi u vlasnost države, tj. naroda. Znači: Ovaj zakon se ne donosi na prečac i brzina koju je naša vlada pokazala u ovom slučaju nije dokaz da ona donosi nešto na prečac, nego nasuprot ona je dokazala da je vlada dobro razmislila o ovom zakonu prije nego što ga je donijela i da je preduzela sve mjere da on bude efikasno proveden, ako ga ova Skupština primi."[113] To je izazvalo buran pljesak i odobravanje poslanika, a s druge strane dobacivanje Jovanovića, kako je trebalo objasniti hitnost Skupštini. Kardelj je odmah odgovorio na upadicu: "Ja mislim da je Skupština to odmah znala i nitko osim Vas nije protestirao protiv toga. Dok ste vi govorili, pojedini poslanici su Vam baš to dovikivali što ja sada govorim. To znači da su poslanici odmah razumjeli o čemu se radi kada vlada traži hitnost. Vlada je zato i dobila povjerenje ove Skupštine što treba da štiti narodne interese, jer ona bi bila slaba vlada ako to ne bi činila (burno odobravanje) i zato ja stvarno imam pred očima interese naroda i države, a ne neke druge interese, odobriti postupak vlade i hitnost koju je vlada tražila za ovaj zakon (burno pljeskanje)."[114]

Kardelj je završio svoje izlaganje osvrtom na odnos Zakona i širokih narodnih masa. "Da li ovaj zakon predstavlja za naše široke narodne mase neko krupno iznenađenje? Da li on može da probudi u našim narodnim masama sumnju da se činilo ovim zakonom nešto nepromišljeno, nešto što je neizvesno, nešto o čemu narodne mase nemaju nikakvog iskustva uopće? (…) Kada smo mi ušli u borbu, kada je čitav naš narod ušao u borbu protiv okupatora i domaćih izdajnika on je tada to učinio ne samo zato da se nacionalno oslobodi, nego zato da poboljša svoj život, da stvori bolje uslove za sebe u budućnosti.

[113] Isto.

[114] Isto.

A boriti se za takve ciljeve znači istovremeno pripremati i nacionalizaciju. (…) Kada smo mi na kraju krajeva govorili o nezavisnosti naše zemlje, kad smo govorili o tome da naša zemlja više ne smije biti ničija moneta za potkusurivanje između imperijalističkih snaga, ničija imperijalistička interesna sfera, itd. onda smo mislili i na našu ekonomsku nezavisnost. A misliti na ekonomsku nezavisnost, znači boriti se i za nacionalizaciju proizvodnih sredstava u našoj zemlji, itd., itd."[115]

Prijedlog Zakona o nacionalizaciji privatnih privrednih poduzeća donesen je jednoglasno glasovanjem 245 poslanika prisutnih u Saveznom vijeću, te je prema Ustavu prijedlog Zakona upućen Vijeću naroda na rješavanje.

U Vijeću naroda Narodne skupštine Zakon je predstavio predsjednik Zakonodavnog odbora Božidar Maslarić[116] koji je u uvodu izlaganja pročitao obrazloženje ministra industrije Vlade FNRJ o prijedlogu Zakona. Zatim se osvrnuo na značenje Zakona: "Napredak i blagostanje naroda mogući su, (…), kad su usklađeni produktivni odnosi i produktivne snage. Tako idealno društveno uređenje ima danas u celom svetu samo jedna država, Sovjetski Savez, i to blagodareći velikoj Oktobarskoj socijalističkoj revoluciji, koja je izvršila nacionalizaciju svih sredstava za proizvodnju."[117] Osvrćući se na poratnu situaciju u zemlji, apostrofirao je potrebu daljnjeg nastavka radikalnih promjena jer, prema njemu, u Jugoslaviji još nije izvršena "socijalistička revolucija, već samo narodna revolucija" što znači da privatni sektor nije ukinut do kraja, a on, prema teoriji marksizma-lenjinizma, kaže Maslarić, "ometa razvitak produktivnih snaga".[118] Maslarić je u privatnom sektoru vidio i glavnu kočnicu planskoj privredi, tako da ju je usporedio s tržišnom privredom kapitalističkih zemalja: "Poznato vam je da u kapitalističkim zemljama postoji anarhija u proizvodnji, da tamo tržište diktira šta će se proizvoditi, da anarhija u proizvodnji povlači za sobom krizu i besposlicu. Sve to naši narodi neće. Oni su to kazali za naše narodnooslobodilačke borbe."[119] Na kraju je poslao apel svim poslanicima da prihvate Zakon jer on "otvara perspektivu za razvitak produktivnih snaga, ubrzano podizanje materijalnog blagostanja naših naroda. Ovaj Zakon dalje daje pun razmah ostvarenju društveno-ekonomskih načela Ustava FNRJ".[120] Maslarić je izlaganje završio pozivom poslanicima: "Pošto ovaj Zakon zadovoljava težnje naših naroda, za njega moraju glasati svi patrioti naše zemlje i ja ga od sveg srca preporučujem Vijeću naroda da ga u celini usvoji."[121]

---

[115] Isto.

[116] Božidar Maslarić (1895. - 1963.), član KPJ od 1919. Zbog stalnih je progona i uhićenja prešao u ilegalnost, odnosno bio je upućen za predavača u Komunistički univerzitet nacionalnih manjina Zapada u Moskvu. Godine 1936. odlazi u Španjolsku gdje ostaje do 1939. Tijekom II. svjetskog rata radi na popularizaciji NOP-a preko Radio–stanice Slobodna Jugoslavija. U Jugoslaviju se vraća krajem 1944.

[117] *II Redovno zasedanje*, 139.

[118] Isto.

[119] Isto, 140.

[120] Isto.

[121] Isto.

U diskusiji su sudjelovali poslanici svih republika: Rodoljub Čolaković iz Bosne i Hercegovine, dr. Pavle Gregorić iz Hrvatske, Tone Dolinšek iz Slovenije, Radovan Golubović iz Crne Gore, Kiril Miljovski iz Makedonije i Miloš Carević iz Srbije, za razliku od diskusije u Saveznom vijeću, u Vijeću naroda nije uopće bilo disonantnih tonova.

Najzanimljivija viđenja dali su dr. Pavle Gregorić, Tone Dolinšek i Miloš Carević, svaki s osvrtom na stanje u svojoj republici, no bez obzira na razlike u stupnjevima gospodarskog razvoja, ona su vrlo komplementarna, što je i priličilo kontekstu njihova vremena.

Gregorić[122] je naglasak stavio na pretpostavke za izgradnju planske privrede, pri čemu je podržavljenje svih poduzeća nužnost. U suprotnom, oni su smetnja gospodarskom planiranju. Zakon koji se donosi, kaže Gregorić, "omogućuje savlađivanje tih smetnji i nedostataka, otvara ogromne perspektive u razvitku našeg gospodarstva, naše privredne politike. Uključujući ova preduzeća u državni sektor, postaje taj sektor moćnom polugom brzog ekonomskog razvitka naše zemlje, još bržeg snabdijevanja širokih narodnih masa svim potrebnim namirnicama, još bržeg bogaćenja naše zemlje, a time i porasta opšteg blagostanja naroda. Ovim Zakonom još više je utvrđen temelj naše nove državne ekonomske strukture i osigurava s jedne strane pun gospodarski razvitak, snažan porast blagostanja narodnih masa, brzi kulturni procvat našeg naroda. Ovaj Zakon, prema tome, još više jača snagu naše države i njenu nezavisnost".[123]

Dolinšek je usporedio privatni i državni sektor te ga je ocijenio na sljedeći način: "Radnici su svojim radnim elanom radili svesno i u preduzećima koja su još u privatnim rukama. Zbog radnog elana bilo je dosta prihoda u tim privatnim preduzećima. A šta se dešava? Kod nas u Sloveniji prihod od poreza izgledao je ovako, a verujem da je tome slično i u drugim republikama, - radnička klasa i državna preduzeća dali su više od 80% prihoda od celokupnog prikupljenog poreza. S druge strane, posedi i profiti koje imaju privatna preduzeća daleko povoljnije izgledaju za njih nego samo 20% koliko su platili poreze. I eto gde ostaju žuljevi radničke klase, kome idu u korist. Prema tome, radnička klasa duboko je zainteresovana da naša država što pre uzme celokupnu privredu u svoje ruke, da ovu privredu skoncentriše i tako izgradi da ona ubuduće bude na korist celokupnog naroda."[124]

Miloš Carević je u najvećoj mjeri problem privrede, uopće, prepoznao u stranim vlasnicima poduzeća: "Ono što je najvažnije u ovom Zakonu i što naročito ističe njegovu vrednost, to je da se ovim Zakonom u potpunosti oslobađamo stranog kapitala koji je u našu zemlju ušao, ne da bi doprineo blagostanju nego iscrpljivanju našeg naroda i njegovog bogatstva i time onemogu-

[122] Pavle Gregorić (1892. - 1989.), liječnik. Sudjelovao je u Oktobarskoj revoluciji, bio je član RKP(b) od 1920., a KPJ od 1921. Članom CK KPH postaje 1937., u Zagrebu rukovodi slanjem dobrovoljaca u Španjolsku. Organizator je NOP-a u Moslavini i Slavoniji. Nakon rata bio je član vlade NRH.

[123] *II Redovno zasedanje*, 144.

[124] Isto, 147.

ćio njegovu konsolidaciju. Oni koji su to dopustili sede danas po kockarnicama i harače pare po sumnjivim bulevarima Evrope. Ekonomska nezavisnost koju dobijamo ovim Zakonom pojačava naš suverenitet i podiže i omogućava jači i brži procvat naših radnih slojeva."[125]

U Vijeću naroda uz dugotrajan i buran pljesak jednoglasno je usvojen Zakon o nacionalizaciji privatnih privrednih poduzeća uz glasove 124 poslanika.

O nacionalizaciji je Kardelj kasnije zapisao: "… Nacionalizacija je bila dobro organizaciono pripremljena i izvršena tako da je bila onemogućena svaka sabotaža, svako štetočinstvo. Sva preduzeća u celoj zemlji bila su preuzeta istog dana i gotovo istog časa, a da proizvodnja u tim preduzećima nije uopšte zastala. Naše redne mase pozdravile su nacionalizaciju kao ogroman korak napred u borbi za socijalizam, u borbi za likvidaciju eksploatisanja čoveka od strane čoveka, u borbi za lepšu budućnost naših radnih ljudi. Ovom nacionalizacijom stoprocentno je likvidiran privatni sektor u industriji saveznog i republičkog značaja, u bankarstvu, u saobraćaju i u veletrgovini, dok je u lokalnoj industriji u državne ruke prešlo ukupno 70%."[126]

Dnevni su listovi naveliko pisali o Zakonu, *Vjesnik* na prvoj stranici apostrofira kako će on dati "našoj radničkoj klasi novi poticaj za povećanje proizvodnje i poboljšanje kvalitete proizvodnje", autor priloga dalje navodi kako su u cijeloj Hrvatskoj radnici i namještenici, radna inteligencija i radno seljaštvo oduševljeno pozdravili proglašenje Zakona potvrđujući tu ocjenu skupom u Osijeku gdje su radnici nakon sastanaka u svojim poduzećima održali masovni zbor u dvorani Radničkog doma na kojem je bilo 110 sindikalnih podružnica. Za govornicom su se izmjenjivali radnici nacionaliziranih osječkih poduzeća puni hvale prema donesenom Zakonu ne zaboravivši uputiti i pozdravni brzojav maršalu J. B. Titu: "Dragi druže, predsjedniče, šaljemo Tebi graditelju naše narodne države FNR Jugoslavije s plenuma Mjesnog sindikalnog vijeća u Osijeku naše plamene pozdrave. Nacionalizacijom privatnih privrednih poduzeća ostvarene su vjekovne težnje radničke klase. Mi radnici i namještenici tvornica pozdravljamo donošenje toga Zakona i obećajemo, da ćemo još više raditi na učvršćivanju naše nove države FNR Jugoslavije."[127]

Osnovna obilježja Zakona o nacionalizaciji privatnih privrednih poduzeća

Zakon o nacionalizaciji privatnih privrednih poduzeća bio je podijeljen u pet cjelina: prvu: Predmet i obim nacionalizacije, drugu: Naknada, treću: Postupak, četvrtu: Kaznene odredbe, i petu: Završne odredbe.

---

[125] Isto, 154.

[126] E. KARDELJ, *Borba za priznanje i nezavisnost*, 188. - 189.

[127] "Zakon o nacionalizaciji privatnih privrednih poduzeća", *Vjesnik* (Zagreb), br. 497, 6. XII. 1946., 1.

Predmet i obim nacionalizacije

Zakonom su u vlasništvo države prešla sva privatna poduzeća općedržavnog i republičkog interesa u gotovo svim granama privrede: u rudarstvu i ekstraktivnoj industriji, u metalurgiji, u industriji nafte i njezinih derivata, u industriji prirodnih plinova, u industriji prerade ugljena, u industriji željezničko-prometnog materijala, u industriji strojeva i alata, u brodogradnji, u automobilskoj industriji, u industriji poljoprivrednih alata i strojeva u metaloprerađivačkoj industriji, u elektroindustriji, u proizvodnji elektroenergije i plinova (elektrane i plinare), u vojnoj i pirotehničkoj industriji, u kemijskoj industriji, elektrokemijskoj industriji, u industriji legura materijala, u industriji kemijske preradbe drveta, u industriji žigica, komprimiranih plinova vodenog stakla, čađi, boja, lakova, tutkala i želatine, sapuna i glicerina, smole, voska, masti za čišćenje, apreture maziva, kao i u svoj ostaloj kemijskoj industriji, u grafičkoj i tiskarskoj industriji, u industriji drvenjače, celuloze, papira i njihove preradbe, u industriji cementa, gipsa (sadre), stakla, keramike, porculana, fajnasa, azbesta, vatrostalnog materijala, u industriji nemetalnih minerala i kamena, u industriji tekstila, u pilanskoj i ostaloj industriji preradbe drveta, u industriji građevnog materijala, u industriji šećera, špiritusa, škroba, kvasca i dekstrina, u industriji i rafineriji biljnih ulja, u mlinskoj industriji, industriji tjestenina i preradbe brašna, u industriji preradbe mesa, masti, ribe, voća, povrća i mlijeka, u industriji mineralnih voda (prirodnih i umjetnih), soda vode i leda, u ostaloj prehrambenoj industriji, u industriji duhana i alkaloida, u pivarskoj industriji, industriji alkohola i bezalkoholnih pića, u industriji lijekova, sanitetskog materijala i pribora, kemijsko-farmaceutskih i kozmetičkih sredstava, u građevinarstvu i projektiranju, u šumskoj industriji, u bankarstvu i osiguranju, u iskorištavanju kupališta i ljekovitih voda, u trgovini na veliko, u suhozemnom, zračnom, pomorskom, riječnom i jezerskom saobraćaju te u transportu.

Zakon je pod poduzećima općedržavnog i republičkog značaja podrazumijevao ona poduzeća koja su danom stupanja na snagu samog zakona kao takva proglašena ukazima Prezidijuma Narodne skupštine FNRJ, odnosno prezidijima narodnih skupština republika. Pod poduzećem smatrali su se svi uređaji, stovarišta, uredi, prodavaonice, transportni uređaji, filijale i ogranci poduzeća ako su poslovali pod zajedničkom tvrtkom ili pod zajedničkom upravom do 6. travnja 1941. ili pak danom stupanja na snagu Zakona. Nacionalizacija je obuhvaćala svu pokretnu i nepokretnu imovinu, sva imovinska prava koja su pripadala poduzeću što je značilo sve patente, licence, dozvole za rad, rudarska prava, uzorke, žigove, modele, dakle sve ono što je bilo prijeko potrebno za stvaranje akumulacije i neometano funkcioniranje određenog poduzeća. Činom nacionalizacije nacionalizirano poduzeće postalo je na temelju Osnovnog zakona o državnim privrednim poduzećima državno privredno poduzeće te se na osnovi njega moralo uskladiti. Na taj je način osnovano državno privredno poduzeće preuzelo sve obveze poduzeća čiji je sljednik do visine njegove aktive. Zakonom na državu odnosno državno poduzeće nisu prelazile sljedeće obveze: "1) koje su nastale iz poslovanja izvan djelokru-

ga samog poduzeća, 2) koje su nastale iz poslovanja za vrijeme rata ili iz rada za neprijatelja, 3) koje su nastale iz poslova nedopuštene špekulacije, 4) koje su bile sračunate na prezaduženje poduzeća, 5) koje proizlaze iz ugovora s namještenicima i članovima organa poduzeća."[128]

Određenje predmeta nacionalizacije bilo je takvo da je "…širokim tumačenjima zakon obuhvaćao sve nekretnine u funkciji nacionaliziranih privatnih poduzeća, pa čak i one nekretnine koje inače ne bi pale pod udar Zakona o nacionalizaciji, ako su s poduzećem činile građevinsku ili gospodarsku cjelinu".[129]

Naknada

Zakonom o nacionalizaciji privatnih privrednih poduzeća država se obvezala na naknadu u vrijednosti čiste aktive nacionalizirane imovine poduzeća na dan preuzimanja. U slučaju da je nacionalizirana imovina bila sekvestrirana ili na bilo koji drugi način pod državnom upravom, njezina se vrijednost utvrđivala s danom prelaska pod njezinu upravu. Vlasnik je također imao pravo na naknadu za vrijeme iskorištavanja poduzeća od države, no ta se naknada prema Zakonu davala u obliku zakonskih kamata na vrijednost nacionalizirane imovine do visine stvarne dobiti koju je država imala iz upravljanja tim poduzećem, ali gotovo u pravilu u državnim obveznicama, a ne u gotovini. Naknada u gotovini mogla se izvršiti samo u slučaju odobrenja Vlade FNRJ i to u cjelini, djelomično, odjednom ili u obrocima.

Vlasnici zahvaćeni nacionalizacijom obeštećivani su naknadom. Prema riječima Kardelja: "Istina je, međutim, i to da u tadašnjim uslovima tu naknadu nije bilo moguće odrediti u onim iznosima koji bi odgovarali stvarnoj ekonomskoj vrednosti nacionalizovane imovine."[130]

Kod dioničkih društava naknada se, prema Zakonu, davala neposredno vlasnicima dionica ovisno o udjelu koji su imali. Zanimljivo je da Zakon spominje samo domaća društva.

Za nacionaliziranu imovinu socijalnih, humanitarnih, kulturnih i sličnih institucija nije bila predviđena nikakva naknada.[131]

---

[128] "Zakon o nacionalizaciji privatnih privrednih poduzeća", *Službeni list FNRJ*, br. 98, 6. XII. 1946., 1245 - 1247.

[129] P. SIMONETTI, *n. dj.*, 61.–62., Primjer za to iznosi prof. Simonetti u slučaju presude Saveznog Vrhovnog suda nad jednim kinopoduzećem. "Nema povrede zakona u tome što je nacionalizacijom bioskopskog preduzeća nacionalizovana i zgrada u kojoj je to preduzeće smešteno, zajedno sa stanovima sa kojima predstavlja jedinstveni građevinski objekt."

[130] E. KARDELJ, *Borba za priznanje i nezavisnost*, 79.

[131] *Službeni list FNRJ*, br. 98/1946., 6. XII. 1946.

Postupak

Nacionalizirana poduzeća i njihovu imovinu od dotadašnjih vlasnika preuzela su pod privremenu upravu ministarstva Vlade FNRJ odnosno ministarstva vlada narodnih republika, neposredno ili preko tijela koja su sami odredili. Ministarstva ili tijela na koje je uprava prešla bili su dužni osigurati neprekidno i uredno poslovanje poduzeća do trenutka njihova prelaska pod upravu nadležnih administrativno-operativnih rukovodioca na temelju Osnovnog zakona o državnim privrednim poduzećima.

Prilikom preuzimanja morala se provesti inventura, primopredaja poduzeća i njegove cjelokupne imovine na koju se nacionalizacija odnosi. Vlasniku je osobno ili preko zastupnika nakon provedenog postupka izdavana potvrda o izvršenoj primopredaji.

Prijenos prava vlasništva s prijašnjeg vlasnika na državu vršio se na zahtjev administrativno-operativnog rukovodicoca kotarskom narodnom sudu ili drugim nadležnim tijelima.

Kaznene odredbe

Zakon je bio vrlo restriktivan prema svim onim osobama koje su mogle uništiti, oštetiti, prikriti, otuđiti, opteretiti ili na bilo koji način umanjiti vrijednost nacionalizirane imovine, dakle prema svima onima čiji su postupci bili usmjereni na onemogućavanje ili otežavanje postupka nacionalizacije. Svi prekršitelji bili su kažnjavani prema Zakonu o suzbijanju nedopuštene trgovine, nedopuštene špekulacije i privredne sabotaže odnosno po Zakonu o zaštiti općenarodne imovine i imovine pod upravom države.[132] Djela privredne sabotaže kažnjavana su u lakšim slučajevima lišenjem slobode u trajanju od najmanje šest mjeseci, a teža do lišenja slobode s prisilnim radom u trajanju od jedne godine uključujući djelomičnu ili potpunu konfiskaciju imovine, te privremenu ili trajnu zabranu bavljenja određenom djelatnošću ili zanatom. Česta pojava bilo je izricanje kazne gubitka političkih prava kao sporedne kazne. Sporednim kaznama smatrane su uz gubitak političkih i pojedinih građanskih prava, gubitak državljanstva, gubitak prava na javnu službu, zabrana bavljenja određenom djelatnošću ili zanatom, konfiskacija imovine i novčana kazna. Ako se dokaže da je izvršilac postupio s posebnom bezobzirnošću ili zlom namjerom nanio veliku štetu protiv interesa naroda i države, kažnjavan je lišenjem slobode u trajanju od petnaest godina i prisilnim radom ili smrtnom kaznom.

Završne odredbe

Osnivanje novih privrednih poduzeća iz onih grana koje su se našle u ovom zakonu moglo se izvršiti jedino dozvolom Vlade FNRJ. Postojala je odredba po kojoj su uz dozvolu Vlade nacionalizirana poduzeća ili neki njezini dijelo-

[132] Isto.

vi mogli prijeći na iskorištavanje privatnim, pravnim ili fizičkim osobama. Svi oni pravni poslovi koji su mogli otežati, osujetiti ili umanjiti vrijednost nacionalizirane imovine, bili su nevažeći.

Zaključak

Stvaranje normativnog okvira podržavljenja nakon svršetka Drugoga svjetskog rata označavalo je sukob nove vlasti sa svim nositeljima kapitalističkih gospodarskih odnosa. U svojoj osnovi oživotvorenje socijalističkih ideja provođeno je prema sovjetskom obrascu. Budući da su gotovo sve istočnoeuropske zemlje sa socijalističkom preobrazbom počele dvije do tri godine nakon Jugoslavije, koja je najbrže uspostavila političku vlast, preuzimanje sovjetskog modela bilo je jedino moguće. Sovjetski model i marksistička teorija vidjeli su u kolektivnom vlasništvu i državnom poduzetništvu temelj socijalizma. Podržavljenje imovine Komunistička partija kao nositelj političke vlasti morala je provesti kako bi ovladala privredom kao najznačajnijim državnim sektorom.

Imovina se oduzimala pod izgovorom suradnje s okupatorom, a zakoni doneseni u tu svrhu pružali su mogućnost najšire interpretacije tog termina.

U gospodarskom životu poraća ovo je zasigurno bio jedan od ključnih problema koji je označavao mogućnost daljnjega nesmetanog razvoja novog sistema. S obzirom na vlasničku strukturu, nova vlast je pod svaku cijenu u kratkom roku trebala staviti svu sitnu i krupnu industriju pod svoju ingerenciju kako bi dalje nesmetano mogla provoditi zacrtane planove. Na putu prema ostvarenju tih zamisli jedino moguće rješenje nova je vlast vidjela u obračunu sa svim nositeljima vlasničkih prava, kako domaćim tako i inozemnim. Ovim posljednjim pristupalo se s većom dozom opreza, zbog toga što su to nalagali vanjskopolitički obziri do kojih su jugoslavenske komunističke vlasti iznimno držale.

Članovi KPJ bili su krajnje sistematični na poslovima stvaranja juridičke osnove tijekom rata i nakon njegova svršetka te su provođene mjere podržavljenja imovine prema tim osnovama. Mjere podržavljenja mogu se podijeliti u tri kategorije: konfiskaciju, sekvestraciju i nacionalizaciju. U osnovi, mjere podržavljenja bile su klasnog karaktera.

SUMMARY

THE NORMATIVE FRAMEWORK FOR THE NATIONALIZATION OF PROPERTY IN CROATIA/YUGOSLAVIA, 1944-1946

The content of this article is concerned with the measures adopted for the purpose of nationalizing property in Croatia/Yugoslavia after the Second World War. Emphasis is given to two elements, the relations between the Communist Party of Yugoslavia to property before, during, and directly after the end of the war, and the development of the basic measures for the process of nationalization.

Key words: Cnfiscation, Sequestration, Nationalization, Croatia 1944-1946